

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ
ԷՄԻԳՐԱՑԻԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ
2002-2005 ԹԹ.

ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՀԱՐՑՈՒՄ

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԷՄԻՐԱՑԻԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ 2002-2005 ԹԹ.
ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՀԱՐՑՈՒՄ

Աննա Մինասյան
Բլանկա Հանչիլովա

© 2005

ԵԱՀԿ և Առաջադեմ սոցիալական տեխնոլոգիաներ ՀԿ

Բոլոր իրավունքները պաշտպանված են: Սույն հրապարակման բովանդակությունը կարող է օգտագործվել և արտատպվել կրթական և այլ ոչ կոմերցիոն նպատակներով, եթե նյութի ցանկացած նման վերարտադրության դեպքում ԵԱՀԿ-ն և Առաջադեմ սոցիալական տեխնոլոգիաներ ՀԿ-ն նշվում են որպես աղբյուր:

ISBN:

Հայերեն տեքստի խմբագրումը Աննա Մինասյանի և Ալինա Պողոսյանի Տպագրված է

Սույն հրապարակման մեջ ամփոփված են հեղինակների տեսակետները, մեկնաբանություններն ու եզրակացությունները, որոնք կարող են չհամընկնել ԵԱՀԿ-ի կամ ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի տեսակետների հետ:

Հետազոտությունը և գրքի տպագրությունն իրականացվել է Միացյալ Թագավորության Արտաքին գործերի նախարարության ֆինանսական աջակցությամբ:

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Միջազգային միգրացիան բազմաթիվ խնդիրներ է առաջացնում ինչպես միգրանտների, այնպես էլ ելքի և ժամանման երկրների քաղաքացիների համար: Արտերկրից փոխանցված գումարները ուղղակիորեն ազդում են ելքի երկրի տնտեսության վրա: Ի հավելումն, թե՛ ելքի, և թե՛ ժամանման երկրներում փոփոխվում է աշխատանքային շուկան և հասարակական կառուցվածքը:

Հայաստանի համար աշխատանքային միգրացիան կարևոր և, հիմնականում, խնդրահարույց երևույթ է: Հայաստանում այս թեմայով քննարկումների մեծ մասը վերաբերում է Խորհրդային Միության փլուզումից հետո հարյուր հազարավոր հայերի արտագաղթին, երբ նրանք ստիպված էին հեռանալ սեփական երկրից՝ իրենց ընտանիքների համար ապրուստ հայթայթելու նպատակով: Երկրից հեռանալու պատճառները, ինչպես նաև սեփական հայրենիքից հեռու ապրելու իրականությունը, հաճախ իսկապես ցավալի են: Միաժամանակ, աշխատանքային միգրացիան օգնել է հաղթահարել Հայաստանի ճգնաժամային տնտեսական անկումը՝ ապահովելով հազարավոր ընտանիքների ապրուստի միջոցը:

Վերջին տարիներին Հայաստանում գրանցվել է զգալի տնտեսական աճ: Այնուհանդերձ համարվում է, որ երկրի համախառն ներքին արդյունքի մի նշանակալից մաս կապված է արտասահմանից ուղարկված փոխանցումների հետ: Մինչ երկիրը կազդուրվում է, անհրաժեշտություն է ծագել մշակել աշխատանքային շարժ ապահովող առողջ քաղաքականություն, միաժամանակ խթանելով ներքին աշխատատեղեր ստեղծելու գործընթացը, որպեսզի վերադառնալու որոշում կայացրածները ունենան այդ հնարավորությունը: Ի լրումն, արտերկրում աշխատելու որոշում կայացրածների համար անհրաժեշտ է մշակել այնպիսի քաղաքականություն, որը կերաշխավորի աշխատանքային և կենսական արժանապատիվ պայմաններ, ինչպես նաև կպաշտպանի մարդու հիմնարար և աշխատանքային իրավունքները: Այս խնդիրները լուծելու համար պահանջվում է ներկայիս իրականության և միտումների

մանրակրկիտ վերլուծություն և աշխատանքային միգրացիայի ու դրա զանազան դրսևորումների հանգամանալից պատկերացում:

Թեպետ աշխատանքային միգրացիան Հայաստանում հասնում է նշանակալից չափերի, փաստացի տեղեկությունները վերջին տասնամյակում աշխատանքային միգրացիայի միտումների մասին եղել են չհամակարգված և կցկտուր: Առանց որոշակի ուսումնասիրության, կառավարական համապատասխան քաղաքականության մշակումը չափազանց դժվար, իսկ մի շարք ոլորտներում գրեթե անհնարին է եղել: Այս իսկ պատճառով, ԵԱՀԿ Երևանյան գրասենյակը ՀՀ կառավարության հետ համատեղ ձեռնարկել է այս ուսումնասիրությունը, որն իրականացվել է Առաջադեմ սոցիալական տեխնոլոգիաներ ՀԿ-ի կողմից: Կցանկանալինք շնորհակալություն հայտնել Միացյալ Թագավորության Արտաքին գործերի նախարարությանը՝ տրամադրված ֆինանսական աջակցության համար: Շնորհակալություն ենք հայտնում նաև ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻ-ին՝ սույն հրապարակման մեջ օգտագործված՝ «Աշխատանքային միգրացիան Հայաստանից. գրականության ակնարկ» հետազոտությունը ֆինանսավորելու համար:

Հուսով ենք, որ այս զեկույցը կնպաստի ընդհանուր առմամբ միգրացիայի և մասնավորապես աշխատանքային միգրացիայի որոշակի խնդիրների քննարկմանը, և վերջապես ՀՀ միգրացիոն քաղաքականության վերանայմանը և դրա արդյունավետ կիրառմանը՝ միգրանտների իրավունքների պաշտպանության շեշտադրմամբ:

Բլանկա Հանչիլովա, միջազգային
հարաբերությունների գծով գ.ք.
ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակ

Աննա Մինասյան
Առաջադեմ սոցիալական
տեխնոլոգիաներ ՀԿ նախագահ

Դեկտեմբեր, 2005 թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	7
ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	7
<i>Տվյալների հավաքագրումը</i>	7
<i>Հարցման ընտրանքը</i>	8
ՈՐՈՇ ՆԿԱՏԱՌՈՒՄՆԵՐ ՏՎՅԱԼՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ	9
ԳԼՈՒԽ 1. ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍՈՑԻԱԼ-ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ	10
ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ԹԻՎԸ	10
ՄԵՌԱՏԱՐԻՔԱՅԻՆ ԿԱԶՄԸ	11
ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆԸ	12
ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ	13
<i>Տնտեսական ակտիվությունը և գործազրկությունը</i>	13
<i>Տնտեսական ակտիվության վրա ազդող գործոնները</i>	16
ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵԿԱՄՈՒՏԸ	20
<i>Կենսամակարդակը</i>	20
<i>Տնային տնտեսության եկամտի աղբյուրները</i>	22
<i>Հիմնական եկամուտ վաստակողները</i>	24
ԳԼՈՒԽ 2. ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԷՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԸ	25
ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՏԵՄՊԸ 2002-2005 ԹԹ	25
<i>Ընդհանուր տվյալներ</i>	25
<i>ՀՀ մարզերի միգրացիոն ակտիվությունը</i>	27
<i>Քաղաքային և գյուղական բնակչության միգրացիոն ակտիվությունը</i>	30
ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՔԱՐՏԵԶԸ	30
<i>Ռուսաստան և ԱՊՀ</i>	30
<i>Եվրոպա, Հյուսիսային Ամերիկա և այլ երկրներ</i>	32
<i>Ուղևորության երկրի ընտրությունը պայմանավորող գործոնները</i>	32
ԳԼՈՒԽ 3. ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՆՏՆԵՐԻ ՍՈՑԻԱԼ-ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ	34
ՄԻԳՐԱՆՏՆԵՐԻ ՍՈՑԻԱԼ-ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	34
<i>Միգրանտների սեռատարիքային կազմը</i>	34
<i>Ամուսնական կարգավիճակն ու ընտանեկան կապերը</i>	37

<i>Միգրանտների կրթությունը</i>	38
<i>Միգրանտների մասնագիտությունը</i>	39
<i>Աշխատանքային միգրանտի տիպական նկարագիրը</i>	40
ՋԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ	40
<i>Ջրաղվածությունը</i>	40
<i>Ամսեկան միջին եկամուտը</i>	41
ԳԼՈՒԽ 4. ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ	
ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԸ	43
<i>ՈՒՂԵՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ</i>	43
<i>ՋԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԵԿԱՄՈՒՏԸ</i>	
<i>ՈՒՂԵՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐՈՒՄ</i>	46
<i>Ուղևորության սեզոնայնությունը և իրական տևողությունը</i>	46
<i>Կացության կարգավիճակը</i>	47
<i>Ջրաղվածությունը</i>	47
<i>Դրամական փոխանցումներ</i>	50
<i>ԱՊՐԵԼԱԿԵՐՊԸ ԵՎ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ</i>	
<i>ՈՒՂԵՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐՈՒՄ</i>	52
<i>Բնակելի պայմանները</i>	52
<i>Հիմնախնդիրները</i>	53
<i>Տեղական իշխանությունների և բնակչության վերաբերմունքը</i>	53
<i>ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՇԱՀԱԳՈՐԾՈՒՄ ԵՎ ԹՐԱՖԻՔԻՆԳ</i>	54
ԳԼՈՒԽ 5. ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ	
ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ ԵՎ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ	55
<i>ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ</i>	55
<i>ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ</i>	56
ԳԼՈՒԽ 6. ՄԻԳՐԱՑԻՈՆ ՊՈՏԵՆՑԻԱԼԻ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ	58
<i>ՆԵՐՔԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻՈՆ ՊՈՏԵՆՑԻԱԼԸ</i>	58
<i>ԱՐՏԱՔԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՀԱՆԴԵՊ ՎԵՐԱԲԵՐՄՈՒՆՔԸ</i>	58
<i>Մշտական էմիգրացիայի հանդեպ վերաբերմունքը</i>	58
<i>Աշխատանքային էմիգրացիայի հանդեպ վերաբերմունքը</i>	60
<i>ԱՐՏԱՔԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻՈՆ ՊՈՏԵՆՑԻԱԼԸ</i>	61
<i>Աշխատանքային էմիգրացիա</i>	61
<i>Մշտական էմիգրացիա</i>	62
ԱՄՓՈՓԻՉ ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐ	63

ՆՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Այս բաժինը նպատակ ունի ընթերցողին ներկայացնել հետազոտության նպատակն ու մեթոդաբանությունը, ինչպես նաև տվյալների վերլուծության և մեկնաբանման ընդհանուր նկատառումները:

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սույն հետազոտության շրջանակներում օգտագործվում է աշխատանքային միգրացիայի ընդհանուր սահմանումը, այն է՝ միջպետական սահմանի անցում՝ արտերկրում աշխատելու նպատակով:

Վերջին տասնամյակի ընթացքում բազմաթիվ հետազոտական կենտրոններ քանակական և որակական հետազոտություններ են իրականացրել արտաքին միգրացիոն գործընթացների վերաբերյալ: Թեև որոշ ուսումնասիրություններում նկարագրվել են աշխատանքային միգրացիայի որոշ ասպեկտներ, այնուամենայնիվ մինչ այժմ երևույթը համապարփակ վերլուծության չի ենթարկվել:

Այս հետազոտությունը Հայաստանից աշխատանքային էմիգրացիայի առանձնահատկությունների և տարածվածության վերաբերյալ մի շարք հարցերի պատասխանելու փորձ է: Իր տեսակի մեջ առաջինը լինելով՝ հետազոտությունը տալիս է միգրացիոն հոսքերի ընդհանուր պատկերը՝ դրանով իսկ ուրվագծելով հետագա խորը վերլուծության հնարավոր ուղղությունները:

Տվյալների հավաքագրումը

ՀՀ բոլոր մարզերն ընգրկող տնային տնտեսությունների ընտրանքային հարցումն իրականացվել է 2005 թ. փետրվարի 8-ից մինչև մարտի 8-ն ընկած ժամանակահատվածում: Անհրաժեշտ տվյալների հավաքման համար օգտագործվել է ստանդարտացված հարցազրույցի մեթոդը: Հետազոտությանը մասնակցել է ընտանիքի գլխավորը կամ նրա մոտ ազգականը:

Հարցաթերթը բաղկացած էր 3 մասից.

1. Տնային տնտեսության և հարցվողի սոցիալ-ժողովրդագրական նկարագիրը (ներառյալ ընդհանուր հարցեր ընտանիքի յուրաքանչյուր անդամի սոցիալ-ժողովրդագրական բնութագրի վերաբերյալ, ինչպես նաև զտիչ հարցեր աշխատանքային միգրացիայի գործընթացում ընտանիքի անդամների փաստացի և հնարավոր ներգրավվածության մասին)
2. Աշխատանքային միգրացիայի գործընթացը (ներառյալ ուղևորության նախապատրաստման և ուղևորության երկրում միգրանտի ապրելակերպի տարբեր ասպեկտների նկարագրմանն ուղղված հարցեր)

3. Տնային տնտեսությունների վերաբերմունքը (հարցեր, որոնք պարզաբանում են հարցվողների վերաբերմունքն աշխատանքային միգրացիայի պատճառներին և հետևանքներին)

Այն տնային տնտեսությունները, որոնք ներգրավված չեն եղել աշխատանքային միգրացիայի գործընթացում (*ընտանիքի անդամներից ոչ ոք 2002-2005 թթ. աշխատանքի նպատակով արտասահման չի մեկնել*), պատասխանել են միայն հարցաթերթի առաջին բաժնին:

Հարցման ընտրանքը

Հարցման առաջին և հիմնական փուլն իրականացվել է պատահական բազմափուլ ընտրանքի մեթոդով: Ընտրանքային համախմբությունն ընդգրկել է 1503 տնային տնտեսություն: Հաշվի առնելով տնային տնտեսությունների ընդհանուր թիվը Հայաստանում (778,667՝ համաձայն 2001 թ. մարդահամարի տվյալների)՝ ընտրանքի այս ծավալը թույլ է տալիս ապահովել 2,6% սահմանային սխալ՝ 95% վստահության մակարդակի դեպքում:

Թեև ընտրանքի ծավալը բավարար կլիներ հարցման արդյունքները ՀՀ բոլոր տնային տնտեսությունների վրա տարածելու համար, այնուամենայնիվ հնարավոր էր, որ ընտրանքը չընդգրկեր միգրանտ ունեցող տնային տնտեսությունների բավարար բացարձակ քանակ՝ գործընթացի որակական կողմերի վերաբերյալ համոզիչ եզրակացություններ անելու համար: Այդ պատճառով որոշվեց հարցման հիմնական փուլի ավարտից հետո հարցումը շարունակել բացառող ընտրանքով այնքան, մինչև միգրանտ ունեցող ընտանիքների թիվը հասնի 400-450-ի:

Բացառող ընտրանքով հարցումը կատարվել է նույն՝ պատահական ընտրանքի մեթոդով՝ մի տարբերությամբ. հարցազրուցավարները պետք է բաց թողնեին այն տնային տնտեսությունները, որոնք 2002-2005 թթ. աշխատանքային միգրացիայում ներգրավված չեն եղել: Չտիչ հարցին ժխտական պատասխան ստանալու դեպքում հարցազրուցավարները շարունակում էին որոնումը մինչ փրախային տնային տնտեսության ի հայտ գալը:

Հարցումը կարճ ժամանակում և նվազագույն ծախսերով ավարտին հասցնելու համար՝ բացառող հարցումն իրականացվել է Հայաստանի այն մարզերում, որտեղ հարցման հիմնական փուլի արդյունքների համաձայն աշխատանքային միգրանտների տոկոսն ամենաբարձրն էր: Որոշ մարզեր ներառել ենք երկրորդ փուլ՝ ՀՀ Աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության խորհրդով:

Քանի որ բացառող ընտրանքը չի ապահովում տնային տնտեսությունների ընտրության պատահականությունը, հարցման այս փուլի արդյունքները օգտագործվել են միայն որակական ընդհանրացումներ անելիս, իսկ բոլոր քանակական գնահատականները հիմնված են հիմնական ներկայացուցչական ընտրանքի վրա:

Հարցման արդյունքում ստացված տվյալները ենթարկվել են բազմաչափ քանակական վերլուծության՝ SPSS ծրագրային փաթեթի օգնությամբ:

Արդյունքները համեմատվել են պաշտոնական վիճակագրական տվյալների (այն է՝ 2001 թ. մարդահամարի տվյալների և ՀՀ 2003 և 2004 թթ. վիճակագրական տարեգրքերում բերված ցուցանիշների), ինչպես նաև արտաքին միգրացիոն գործընթացների վերաբերյալ իրականացված հետազոտությունների հետ:¹

Այնուամենայնիվ անհրաժեշտ ենք համարում նշել կատարված համեմատական վերլուծության որոշ սահմանափակումները: Նախ, ինչպես ասվեց, մինչ օրս աշխատանքային միգրացիայի վերաբերյալ որևէ ընգրկում հետազոտություն չէր իրականացվել, ուստի ուսումնասիրության արդյունքները համեմատվել են մի շարք տարբեր հետազոտություններից վերցված տվյալների հետ: Սակայն կարևոր է հաշվի առնել, որ հետազոտություններից յուրաքանչյուրն անցկացվել էր ուրույն հետազոտական մեթոդաբանությամբ, ինչը սահմանափակել է համեմատական վերլուծության հնարավորությունները: Երկրորդ, գոյություն ունեցող տվյալները ժամանակային առումով հետևողական չեն, ինչը սահմանափակում է լոնգիթյուդային վերլուծության հնարավորությունը: Ինչպես պարզվեց, մի քանի հետազոտություններ անդրադարձել են ժամանակի միևնույն հատվածին, մինչդեռ որոշ տարիների մասին տվյալներն ընդհանրապես բացակայում են:

¹ Որպես աղբյուր օգտագործվել է Ռուբեն Եզանյանի և Նելսոն Շահնազարյանի «Աշխատանքային էմիգրացիան Հայաստանից. գրականության ակնարկ» չիրապարակված աշխատությունը (Երևան, 2004):

Գ Լ ՈՒ Խ 1. ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍՈՑԻԱԼ-ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Այս գլխում ներկայացվում է հարցված տնային տնտեսությունների ժողովրդագրական կառուցվածքը և սոցիալ-տնտեսական նկարագիրը: Հնարավորության սահմաններում տվյալները համեմատվում են պաշտոնական վիճակագրական տվյալների և մամուլատիպ հետազոտությունների արդյունքների հետ՝ ընտրանքի ներկայացուցչականությունը գնահատելու համար:

ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՆՂԱՄՆԵՐԻ ԹԻՎԸ

Հետազոտության հիմնական ընտրանքի մեջ ներգրավված 1503 տնային տնտեսությունները բաղկացած էին 6833 անդամներից: Աղյուսակ 1-1-ը ներկայացնում է տնային տնտեսությունների բաժանումն ըստ անդամների թվի և արդյունքների համեմատությունը պաշտոնական վիճակագրական տվյալների հետ:

Աղյուսակ 1-1 Տնային տնտեսության անդամների թիվը

Անդամների թիվը	Հիմնական ընտրանք (%)	Վիճակագրություն ² (%)
1	5.7	11.0
2	11.0	12.8
3-4	32.6	35.2
5-6	36.6	30.5
7 և ավելի	14.1	10.5
Ընդամենը	100.0	100.0
Միջինը	4.55	4.11

Միջինների՝ նշված 0,5 տարբերությունը մեր կարծիքով պայմանավորված է երկու հանգամանքներով.

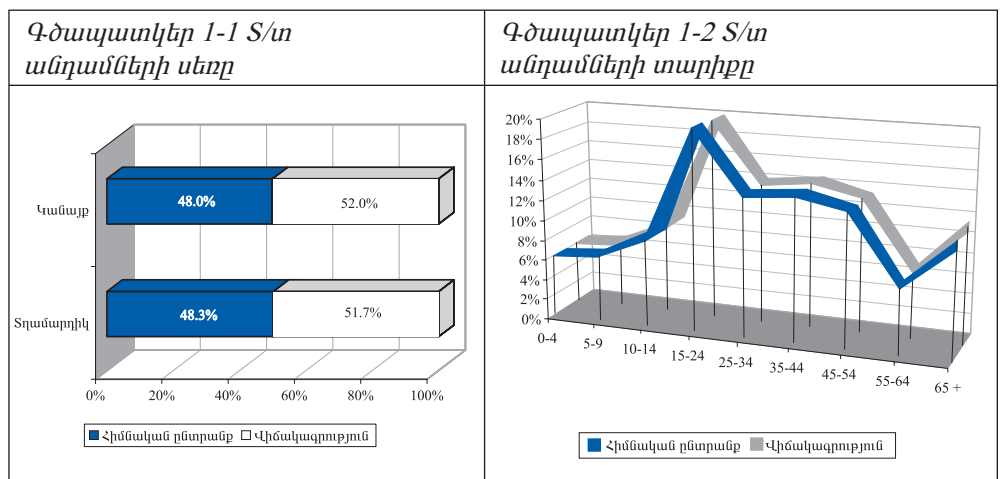
1. Մեկ հոգուց բաղկացած ընտանիքները բավարար կերպով ներկայացված չեն ընտրանքում, քանի որ հարցվողին տանը հանդիպելու հավանականությունը համեմատաբար փոքր էր:
2. Հետազոտությունը կատարվել է ձմռանը, երբ գյուղական տնային տնտեսությունները հակված են ընդլայնվելու. սովորաբար առանձին ապրող հարազատները միավորվում են համատեղ տնտեսություն վարելու նպատակով:

² Այսուհետ, «Վիճակագրություն»-ը վերաբերում է 2001 թ. մարդահամարի տվյալներին: Երբ հարցման արդյունքները համեմատվում են այլ տվյալների հետ, աղբյուրը նշվում է:

Վերջին ենթադրությունը հիմնավորվել է քաղաքային և գյուղական տնային տնտեսությունների համեմատությամբ. քաղաքային վայրերում ընտանիքների անդամների միջին թիվը (4.13) գրեթե նույնական է պաշտոնական վիճակագրական տվյալների հետ (3.95), մինչդեռ գյուղական շրջաններում շեղումը բավականին արտահայտիչ է՝ 5.09 ի հակակշիռ 4.42-ի:

ՄԵՌԱՏԱՐԻ ԶԱՅԻՆ ԿԱԶՄԸ

Չնայած հետազոտության հիմնական ընտրանքի և մարդահամարի տվյալների միջև վերը նշված փոքր տարբերությանը, հարցված տնային տնտեսությունների սեռատարիքային կազմը գրեթե կրկնում է Հայաստանի ողջ բնակչության սեռատարիքային նկարագիրը (տես Գծապատկեր 1-1 և 1-2):

Հարցված տնային տնտեսությունների անդամների բաժանումն ըստ սեռի և տարիքի ներկայացված է Աղյուսակ 1-2-ում:

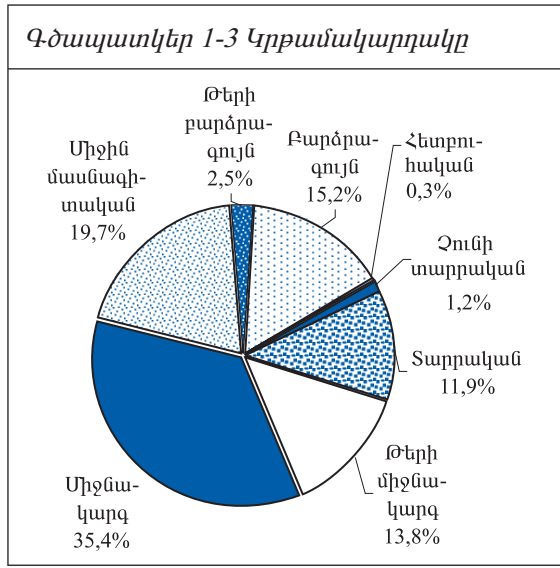
Աղյուսակ 1-2 Սեռատարիքային կազմը

Տարիք	Մեռ (%)		
	Տղամարդ	Կին	Ընդամենը
0-4	3.0	3.0	6.0
5-9	3.4	3.2	6.6
10-14	4.4	4.1	8.6
15-24	9.5	10.3	19.8
25-34	7.3	6.5	13.7
35-44	6.6	7.5	14.1
45-54	6.3	6.9	13.2
55-64	3.2	3.3	6.5
65 և ավելի	4.6	6.9	11.5
Ընդամենը	48.3	51.7	100.0

ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հարցված տնային տնտեսությունների 11 տարեկանից բարձր անդամների մեծամասնությունն ունի միջնակարգ (35.3%) կամ միջնակարգ մասնագիտական կրթություն (19.6%):

15.9 %-ն ունի բարձրագույն կրթություն (այդ թվում՝ 0.3%-ը ունի գիտական աստիճան) և մոտավորապես 1/4-ը չի ավարտել (կամ դեռ չի ավարտել) միջնակարգ դպրոցը (տես Գծապատկեր 1-3):

Այս տվյալները համապատասխանում են առկա վիճակագրական տվյալներին: Համաձայն 2001 թ. մարդահամարի տվյալների, Հայաստանի 11 տարեկանից բարձր բնակչության 34.5%-ն ունի միջնակարգ կրթություն, 19.3%-ը՝ միջնակարգ մասնագիտական կրթություն, 15.1%-ը՝ բարձրագույն կրթություն և 0.3%-ն ունի գիտական աստիճան:

Ընտրված տնային տնտեսություններում տղամարդկանց և կանանց կրթամակարդակն արտացոլում է երկրի

ընդհանուր համամասնությունը. միջնակարգ մասնագիտական կրթություն ունի տղամարդկանց 18.0%-ը, իսկ կանանց՝ 21.0%-ը, տղամարդկանց և կանաց զրեթե հավասար տոկոսն ունի բարձրագույն կրթություն (15.7% և 15.6% համապատասխանաբար) և թերի բարձրագույն կրթություն (2.5% և 2.4%):

Միևնույն ժամանակ մայրաքաղաքի և հանրապետության այլ վայրերի բնակիչների միջև այս առումով կա նկատելի և հիմնավոր տարբերություն, որը հստակ պատկերված է Աղյուսակ 1-3-ում:

Աղյուսակ 1-3 Տնային տնտեսության անդամների կրթամակարդակն ըստ բնակավայրի

Կրթամակարդակ	Երևան (%)	Այլ բնակավայրեր (%)
Չունի տարրական	0.2	1.5
Տարրական	10.2	12.3
Թերի միջնակարգ	9.2	14.7
Միջնակարգ	24.7	37.7

Կրթամակարդակ	Երևան (%)	Այլ բնակավայրեր (%)
Միջին մասնագիտական	17.1	20.1
Թերի բարձրագույն	3.3	2.3
Բարձրագույն	34.2	11.4
Հետբուհական	1.2	0.1
Ընդամենը	100.0	100.0

Ինչպես նշվեց, Երևանի յուրաքանչյուր երրորդ բնակիչ ունի բարձրագույն կրթություն և քաղաքի բնակչության միայն 0.2%-ը չի մասնակցել ֆորմալ կրթական գործընթացին: Մայրաքաղաքի և Հայաստանի այլ շրջանների միջև այս մեծ ճեղքվածքը ցավոք դեռևս պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ֆորմալ կրթությունը և հատկապես բարձրագույն ուսումնական հաստատությունները հավասարապես հասանելի չեն բնակչության բոլոր հատվածներին:

ՍՈՑԻԱԼ-ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ

Տնտեսական ակտիվությունը և գործազրկությունը

Ամենաթարմ վիճակագրական տվյալների համաձայն՝ 2003 թ. վերջի դրությամբ Հայաստանի աշխատանքային ռեսուրսները կազմել են 2,008,400 մարդ³ (կամ երկրի բնակչության 62.5%-ը):⁴ Ընդհանուր աշխատանքային ռեսուրսների մեջ տնտեսապես ակտիվ և ոչ ակտիվ բնակչության մասնաբաժինները գնահատվել են 61.4% և 38.6% համապատասխանաբար:

Տնտեսապես ոչ ակտիվ բնակչությունը ներառել է արտադրությունից կտրված ուսանողներին (7.5%), և տնային տնտեսության մեջ զբաղված աշխատունակ տարիքի բնակչությունը (31.1%):

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՈՒՍՈՒՐՍ ասելով պետք է հասկանալ աշխատանքային տարիքի աշխատունակ անձանց, աշխատող թռչակառուներին և աշխատող պատանիներին:

01.01.2004թ. դրությամբ ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՏԱՐԻՔԻ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՆԴՂՂԿՆՈՒՄ Է 16-62 տարեկան տղամարդկանց և 16-58 տարեկան կանանց:

ՏՆՏԵՍԱՊԵՏ ԱԿՏԻՎ Է համարվում բնակչության աշխատող և գործազուրկ զանգվածը, իսկ ՏՆՏԵՍԱՊԵՏ ՈՉ ԱԿՏԻՎ ԵՆ այն աշխատունակ անձիք, որոնք չեն աշխատում և չեն փնտրում աշխատանք:

ԳՈՐԾԱԶՈՒՐԿ ԿԵՆՔ Է համարել աշխատանքային տարիքի այն աշխատունակ անձանց, ովքեր չեն աշխատում, սակայն ակտիվորեն աշխատանք են փնտրում և պատրաստ են անմիջապես գործի անցնել:

³ Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք-2004, ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն

⁴ Հաշվարկը կատարվել է Հայաստանի մշտական բնակչության թվի հիման վրա, որն ընդգրկում է այն անձանց, ովքեր պաշտոնապես գրանցված են ՀՀ որևէ բնակավայրում: Մշտական բնակչությունը պետք է տարբերել առկա բնակչությունից, որն ընդգրկում է կոնկրետ պահին ՀՀ-ում բնակվող անձանց՝ հաշվի առնելով արտաքին էմիգրացիոն և իմիգրացիոն հոսքերը: 2001թ.-ի մարդահամարի արդյունքների համաձայն ՀՀ մշտական բնակչությունը կազմում է 3,213,011 մարդ, իսկ առկա բնակչությունը՝ 3,002,594 մարդ:

Ջրաղված բնակչությունը (նրանք, ովքեր ներգրավված են տնտեսության բոլոր ճյուղերում, ներառյալ գյուղատնտեսության մեջ զբաղվածներին, ձեռներեցներին և ինքնազբաղվածներին) կազմում է տնտեսապես ակտիվ բնակչության 89.9%-ը, իսկ գործազրկության պաշտոնական մակարդակը (զբանցված գործազուրկների տոկոսը տնտեսապես ակտիվ բնակչության մեջ) կազմել է 10.1%: Այնուամենայնիվ այս թվերը տարբերվում են հարցման արդյունքում ստացված տվյալներից: Աղյուսակ 1-4-ում տնտեսական ակտիվության և գործազրկության ստացված ցուցանիշները համեմատվում են պաշտոնական տվյալների հետ:

Աղյուսակ 1-4 Բնակչության տնտեսական ակտիվություն

Տնտեսական ակտիվություն	Հիմնական ընտրանք, %	Վիճակագրություն, % (2003)⁵
1. Աշխատանքային ռեսուրսներ	62.3	62.5
2. Տնտեսապես ակտիվ բնակչություն	65.0	61.4
2.1. Տնտեսության ճյուղերում զբաղվածներ	66.7	89.9
2.2. Գործազուրկներ	33.3	10.1
Այդ թվում՝ զբանցված գործազուրկներ	5.0	10.1
չզբանցված գործազուրկներ	28.3	-
3. Տնտեսապես ոչ ակտիվ բնակչություն	35.0	38.6
Այդ թվում՝ արտադրությունից կտրված ուսանողներ	9.6	7.6
տնային տնտեսություններում զբաղված աշխատունակ բնակչություն	25.4	31.0

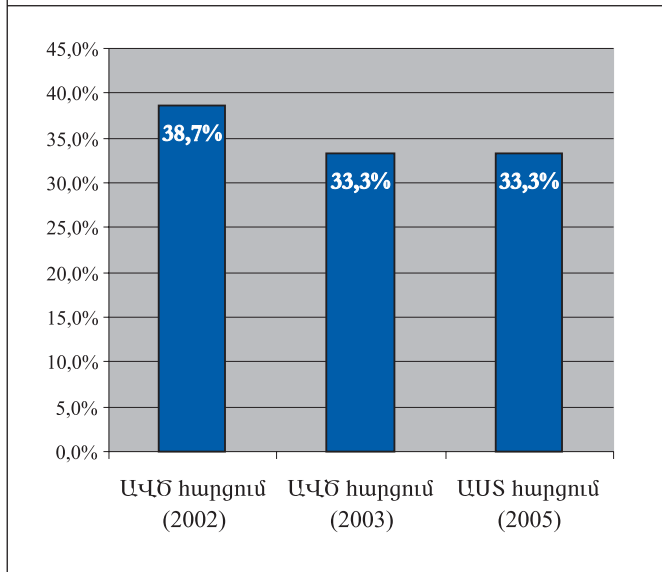
Ինչպես երևում է, աշխատանքային ռեսուրսների ընդհանուր բաժանումը ակտիվ և ոչ ակտիվ բաղադրիչների մասն է պաշտոնական վիճակագրությանը: Դեռ ավելին, ստացված տվյալները ցույց են տալիս տնտեսական ակտիվության դրական միտում 2003 թ.-ի համեմատ, ինչը նշանակում է, որ որոշ մարդիկ, որոնք 2003թ.-ին ոչ ակտիվ էին, ներկայումս կամ աշխատում են կամ աշխատանք են փնտրում:

Այնուամենայնիվ, զբաղվածների և գործազուրկների հարաբերակցությունը տնտեսապես ակտիվ բնակչության մեջ զգալիորեն տարբերվում է Ազգային վիճակագրական ծառայության (ԱՎԾ) գնահատումներից: Նման արդյունքը միանգամայն բացատրելի է, քանի որ *ա)* գործազրկության պաշտոնական մակարդակը հաշվարկվում է, հիմնվելով միայն զբանցված գործազուրկների

⁵ Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք - 2004, ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն

քվի վրա, և ք) անցած մի քանի տարիների ընթացքում տարբեր կազմակերպությունների կատարած հետազոտությունների արդյունքները վկայում են այն մասին, որ գործազրկության իրական մակարդակը առնվազն 3 անգամ ավելի բարձր է, քան հրապարակվածը, և որ ՀՀ յուրաքանչյուր երրորդ աշխատունակ քաղաքացի զբաղված չէ որևէ եկամտաբեր գործունեությամբ: Ավելին, այս գնահատականն արտացոլվել է նաև 2003 թ. ԱՎԾ կողմից կատարված՝ տնային տնտեսությունների հարցման արդյունքների մեջ, ըստ որոնց Հայաստանի տնտեսապես ակտիվ բնակչության 33.3%-ը գործազուրկ է:⁶

Գծապատկեր 1-4 Գործազրկության դինամիկան

Չնայած, ԱՎԾ-ի 2003 և 2002 թթ.-ի տնային տնտեսությունների հարցման արդյունքների համադրությունը փաստում է աշխատանքի շուկայում փոքր, բայց խոստունմալից զարգացման մասին, մեր հետազոտությունը ցավոք ցույց է տալիս, որ իրադրությունը 2003 թ.-ից ի վեր չի բարելավվել:

Ըստ հարցման արդյունքների, զբաղված բնակչության մեծամասնությունը վարձու աշխատողներ են (57%)՝ բյուջետային (37%) կամ մասնավոր հաստատություններում (20%), 1.6%-ը գործատուներ են, և 40.7%-ը ինքնազբաղվածներ են, ներառյալ գյուղատնտեսության մեջ զբաղվածներին (24.1%): Նմանատիպ բաշխման մասին տեղեկացրել է նաև ՄԱԿ-ի Ջարգացման ծրագիրը 2003 թ.: Համաձայն վերջինիս իրականացրած տնային տնտեսությունների զանգվածային հարցման արդյունքների՝ ՀՀ զբաղված բնակչության 58.3%-ը վարձու աշխատողներ էին, 40.6%-ը՝ ինքնազբաղվածներ և 1.1%-ը՝ գործատուներ:⁷

⁶ Մոցիայ-տնտեսական իրավիճակը Հայաստանի Հանրապետությունում 2003 թ. հունվարից դեկտեմբեր. ինֆորմացիոն-վերլուծական հաշվետվություն, Ազգային վիճակագրական ծառայություն, Երևան, 2004, էջ 114 (աղբյուրը՝ Ռ. Եգանյան, Ն. Շահնազարյան, «Աշխատանքային էմիգրացիան Հայաստանից. գրականության ակնարկ», Երևան, 2004)

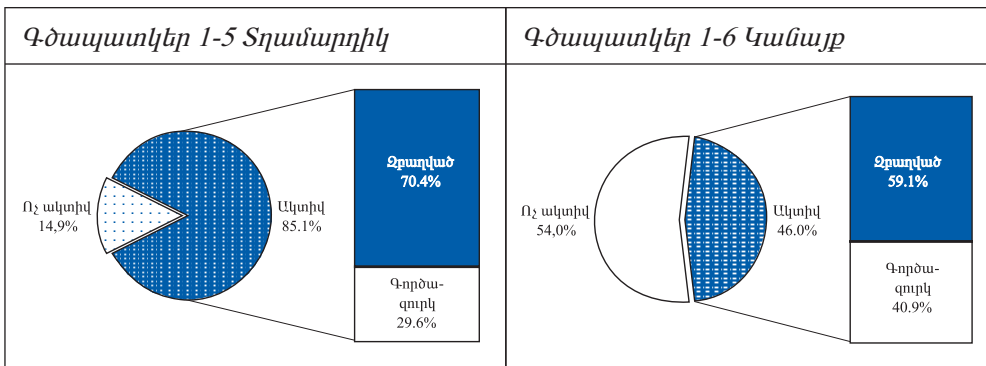
⁷ Կրթությունը, աղքատությունը և տնտեսական ակտիվությունը Հայաստանում, ՄԱԶԾ Երևան, 2003, էջ 67 (աղբյուրը՝ Ռ. Եգանյան, Ն. Շահնազարյան, «Աշխատանքային էմիգրացիան Հայաստանից. գրականության ակնարկ», Երևան, 2004)

Տնտեսական ակտիվության վրա ազդող գործոնները

Հարցման արդյունքների հիման վրա դուրս են բերվել կարևոր կապեր՝ տնտեսական ակտիվության և որոշ օբյեկտիվ սոցիալ-ժողովրդագրական բնութագրիչների միջև, ինչպիսիք են սեռը, տարիքը, կրթությունը և բնակության վայրը: Թեև այս փոփոխականների միջև կապը քննարկվել է նմանատիպ այլ հետազոտական աշխատանքներում, մենք համառոտ կներկայացնենք սույն հարցման մեջ արտացոլված թարմ տվյալները:

Սեռը և տարիքը

Բոլոր գործոնների շարքում **սեռը** տնտեսական ակտիվության վրա ունի առավել ակնհայտ ազդեցությունը: Համաձայն հարցման արդյունքների՝ աշխատունակ տարիքի տնտեսապես ակտիվ բնակչության 63.8%-ը տղամարդիկ են և միայն 36.2%-ը՝ կանայք: Ավելին, տնտեսապես ակտիվ տղամարդկանց 70.4%-ը զբաղված է եկամտաբեր գործունեությամբ, իսկ կանանց զբաղվածության մակարդակը 1.2 անգամ ցածր է (տե՛ս գծապատկեր 1-5 և 1-6):

Գործազրկության իրական մակարդակի վերաբերյալ նման տվյալներ է արձանագրել նաև ԱՎԾ-ը 2003 թ.-ին. տնային տնտեսությունների ընտրանքային հարցումը փաստել է, որ գործազուրկ է տնտեսապես ակտիվ կանանց 40.2%-ը, իսկ տղամարդկանց՝ 27.1%-ը:

Տարիքը զբաղվածության վրա զգալի ազդեցություն ունեցող մեկ այլ գործոն է: Սույն ուսումնասիրության արդյունքները համահունչ են այլ հետազոտական աշխատանքների արդյունքներին՝ տարիքից կախված՝ տնտեսական ակտիվության փոփոխությունները պատկերելու առումով: Այսպես, ըստ հարցման արդյունքների, տնտեսապես ակտիվ բնակչության մասնաբաժինն ամենաբարձրն է 35-44 և 45-54 տարիքային խմբերում, իսկ ամենացածրը՝ 15-24 և 65-ից բարձր սահմանային տարիքային խմբերում:

Միևնույն ժամանակ գործազրկության մակարդակը հասնում է իր վերին սահմանին ամենաերիտասարդ խմբում և ունի ամենացածր գնահատականը 65-ից բարձր տարիքային խմբում: Այնուամենայնիվ, նշված միտումը

հավասարապես չի վերաբերում տղամարդկանց և կանանց: Աղյուսակ 1-5-ում բերված են 3 փոփոխականների համադրության արդյունքները:

Աղյուսակ 1-5 Սեռը, տարիքը և տնտեսական ակտիվությունը

Տնտեսական ակտիվություն	Տղամարդիկ							Կանայք						
	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	Ընդամենը	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	Ընդամենը
Տնտեսապես ակտիվ	53.5	97.1	98.9	96.3	79.5	8.8	85.1	32.5	45.1	53.4	55.1	36.8	2.4	46.0
Զբաղված	48.3	67.2	79.6	78.6	72.4	92.6	70.4	28.9	58.8	69.9	67.6	72.8	81.8	59.1
Գործազուրկ	51.7	32.8	20.4	21.4	27.6	7.4	29.6	71.1	41.2	30.1	32.4	27.2	18.2	40.9
Տնտեսապես ոչ ակտիվ	46.5	2.9	1.1	3.7	20.5	91.2	14.9	67.5	54.9	46.6	44.9	63.2	97.6	54.0

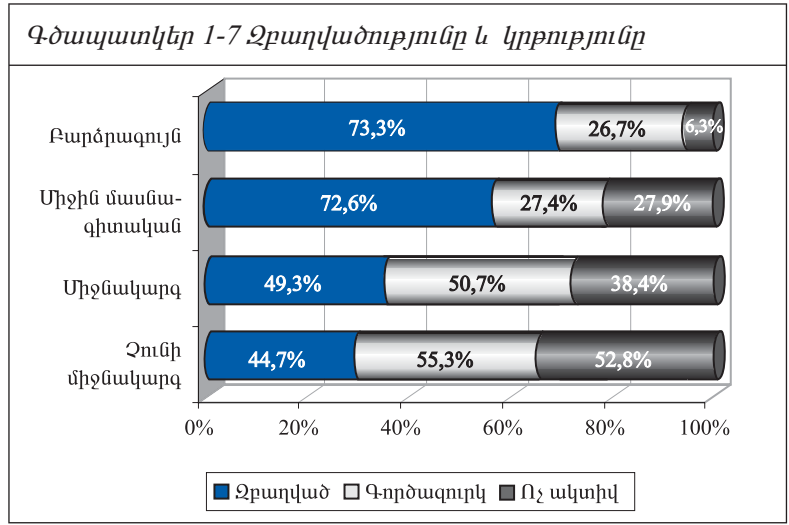
Աղյուսակը ցույց է տալիս տղամարդկանց և կանանց տնտեսական ակտիվության հետևյալ յուրահատկությունները.

1. Եթե տղամարդկանց տնտեսապես ամենակտիվ տարիքային խումբը 35-44-ն է, ապա կանանց դեպքում տնտեսական ակտիվության ամենաբարձր ցուցանիշը նկատվում է 45-54 տարիքային խմբում:
2. Եթե յուրաքանչյուր երկրորդ 15-24 տարեկան տնտեսապես ակտիվ տղամարդը աշխատում է, ապա նույն տարիքի կանանց միայն 32.5%-ն է ներառված եկամտաբեր գործունեության մեջ:
3. Այնուամենայնիվ, կանանց զբաղվածության մակարդակն աճում է տարիքին համընթաց, իսկ զբաղված տղամարդկանց տոկոսը նվազում է 45 տարեկանից հետո:
4. Վերջին միտումն իր գագաթնակետին է հասնում 55-64 տարիքային խմբում, երբ զբաղված և գործազուրկ տղամարկանց ու կանանց տոկոսային հարաբերությունը հավասարվում է:

Կրթությունը

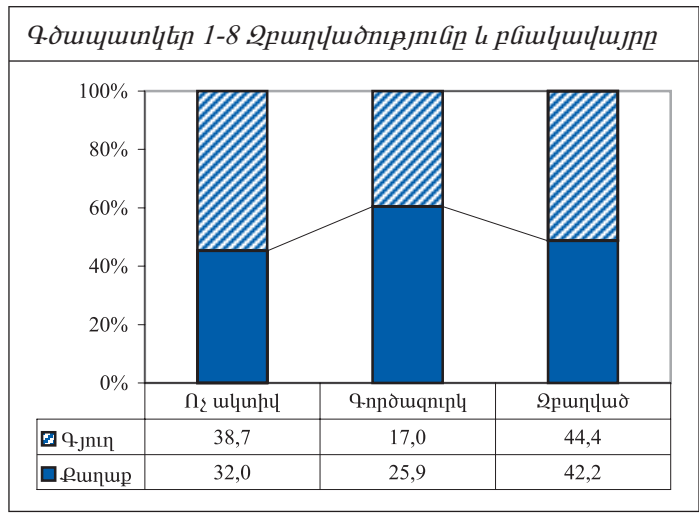
Կայուն դրական կախվածություն է նկատվել բնակչության կրթամակարդակի և տնտեսական ակտիվության միջև: Բացի այդ, կրթությունն ակնհայտորեն ազդում է զբաղվածության վրա. որքան բարձր է կրթամակարդակը, այնքան ցածր է գործազրկության տոկոսը: Գծապատկեր 1-7-ը ցույց է տալիս, որ բարձրագույն կրթություն ունեցողների խմբում զբաղվածների և գործազուրկների հարաբերակցությունը 2.7:1 է, իսկ միջին մասնագիտական կրթությամբ մարդկանց խմբում՝ 2.6:1: Վերոնշյալը համեմատելով 1:1-ի հարաբերության հետ միջնակարգ կրթության դեպքում և 0.8:1-ի հարաբերության

հետ միջնակարգից ցածր կրթամակարդակով անձանց դեպքում, կարող ենք հավաստել, որ մասնագիտական կրթությամբ մարդիկ ակնհայտորեն ապրուստ հայթայթելու ավելի մեծ հնարավորություն ունեն: Այնուամենայնիվ, մտահոգիչ է մնում այն փաստը, որ բարձրագույն կրթությամբ յուրաքանչյուր չորրորդ անձ չի կարողանում աշխատանք գտնել:

Բնակության վայրը

Հետազոտության արդյունքները ցույց են տալիս, որ տնտեսական ակտիվությունը կախված է նաև բնակավայրի տիպից: Այսպես, քաղաքային բնակչությունը հակված է դրսևորել ավելի բարձր տնտեսական ակտիվություն, քան գյուղական բնակչությունը, սակայն քաղաքային բնակավայրերի տնտեսապես ակտիվ բնակչության մեջ գործազուրկների տոկոսը 1.6 անգամ ավելի բարձր է:

Այս արդյունքները միանգամայն տրամաբանական են, քանի որ գյուղական բնակչությունը հնարավորություն ունի զբաղվել գյուղատնտեսությամբ որպես այլընտրանքային եկամտաբեր գործունեություն, որը մեծ մասամբ կախում չունի աշխատաշուկայում տիրող իրավիճակից: Մյուս կողմից, տնտեսական ավելի ցածր ակտիվությունը հավանաբար պայմանավորված է հարցվողների սուբյեկտիվ ընկալմամբ. գյուղական բնակչությունը հաճախ հողագործությունը և անասնապահությունը դիտարկում է որպես իր կենցաղի մի մաս, այլ ոչ թե տնտեսական գործունեություն:⁸

Մենք հնարավորություն ունեինք համեմատելու քաղաքային բնակչության զբաղվածության վերաբերյալ տվյալները 2002 թ.-ին ԱՎԾ-ի հրապարակած ինֆորմացիայի հետ: Թեև տնտեսական ակտիվության 20% աճ է նկատվում, զբաղվածության առումով դրությունը չի բարելավվել. ԱՎԾ-ի հետազոտության տվյալներով, քաղաքային բնակչության 24%-ը 2002 թ. դրությամբ գործազուրկ էր:⁹

Հաշվի առնելով այն տարածված ստերեոտիպը, որ Երևանը Հայաստանի տնտեսական ակտիվության կենտրոնն է և բնակչության կենսամակարդակով էապես տարբերվում է այլ բնակավայրերից, հետաքրքիր էր ստանալ Երևանի բնակչության զբաղվածության իրական պատկերը՝ մնացած 10 մարզերի ցուցանիշների հետ համեմատելու համար: Աղյուսակ 1-6-ը ամփոփում է այդ համեմատության արդյունքները:

Աղյուսակ 1-6 Տնտեսական ակտիվությունը և բնակավայրը

Տնտեսական ակտիվություն	Երևան	Այլ բնակավայրեր
Տնտեսապես ակտիվ	64.3	65.1
Այդ թվում՝ զբաղված	69.7	65.8
գործազուրկ	30.3	34.2
Տնտեսապես ոչ ակտիվ	35.7	34.9

Ինչպես երևում է, տնտեսական ակտիվության և զբաղվածության ցուցանիշներն այնքան էլ չեն տարբերվում: Միակ նկատելի տարբերությունն այն է, որ Երևանում գործազրկության մակարդակը 3.9%-ով ցածր է:

Բնակչության տնտեսական ակտիվության քննարկումը եզրափակելով՝ ավելացնենք, որ հետազոտության արդյունքների համաձայն Հայաստանի տնտեսապես ամենաակտիվ մարզերն են Շիրակը և Լոռին, տնտեսական

⁸ Նման ընկալման մասին են վկայում նաև վերջին երկու տարիների ընթացքում «Առաջադեմ սոցիալական տեխնոլոգիաներ» կազմակերպության իրականացրած մի շարք այլ հետազոտությունների արդյունքները (տե՛ս «Գեղարքունիքի մարզի Վարդենիսի և Ճամբարակի շրջանների սոցիալ-տնտեսական իրավիճակը և ցարգացման հեռանկարները», Երևան 2005, «Արմավիրի մարզի Քարակերտ գյուղի սոցիալ-տնտեսական պայմանները», Երևան, 2005):

⁹ Աշխատուժը ՀՀ քաղաքային բնակավայրերում, Ազգային վիճակագրական ծառայություն, Երևան, 2002, էջ 22-23 (աղբյուրը՝ Ռ. Եգանյան, Ն. Շահնազարյան, «Աշխատանքային էմիգրացիան Հայաստանից. գրականության ակնարկ», Երևան, 2004)

ակտիվության միջին ցուցանիշներ են գրանցվել Արագածոտնում, Կոտայքում, Գեղարքունիքում, Արարատում և Արմավիրում, իսկ ամենացածր ցուցանիշները՝ Վայոց Ձորում, Սյունիքում և Տավուշում: Միևնույն ժամանակ գործազրկության ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է Արագածոտնի, Լոռու և Արարատի մարզերում, իսկ ամենացածրը՝ Վայոց Ձորի, Սյունիքի և Տավուշի մարզերում: Աղյուսակ 1-7-ը պարունակում է բոլոր մարզերի բնակչության տնտեսական ակտիվության և զբաղվածության վերաբերյալ տվյալները:

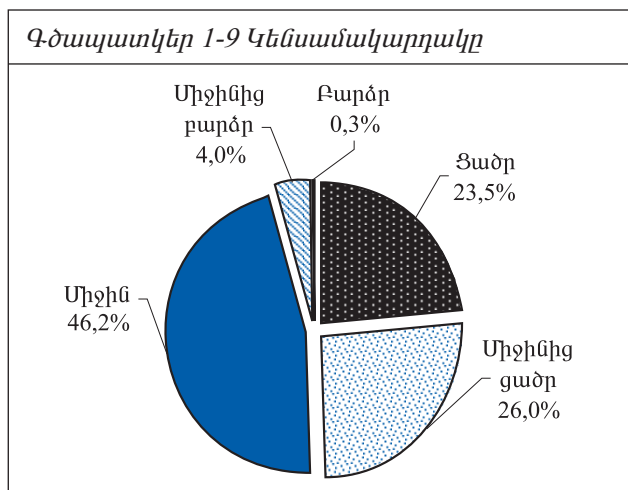
Աղյուսակ 1-7 Տնտեսական ակտիվության մարզային ցուցանիշները

Մարզ	Տնտեսական ակտիվություն	
	Ակտիվ	Զբաղված
Շիրակ	74.7	75.8
Լոռի	71.7	48.9
Արագածոտն	64.5	35.8
Երևան	64.3	69.7
Կոտայք	63.3	70.3
Գեղարքունիք	62.9	73.2
Արարատ	62.2	53.6
Արմավիր	61.7	74.8
Սյունիք	60.6	91.2
Տավուշ	59.1	83.6
Վայոց Ձոր	55.8	92.5

ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵԿԱՍՈՒՏԸ

Կենսամակարդակը

Հաշվի առնելով հարցվողների հակվածությունը խուսափել տնային տնտեսության եկամուտի մասին օբյեկտիվ ինֆորմացիա տալուց՝ մենք հատուկ անտեսել ենք ընտանիքի բյուջեի քանակական գնահատման վերաբերյալ հարցերը՝ փոխարենը փորձելով ստանալ տնային տնտեսության կենսամակարդակի վերաբերյալ հարցվողի սուբյեկտիվ

ընկալումը: Պարզվեց, որ հարցվողների կեսից փոքր-ինչ ավելին (50.5%) իրենց դատում են միջին կամ միջինից բարձր կենսամակարդակ ունեցողների խմբին: Այնուամենայնիվ, մոտավորապես յուրաքանչյուր երկրորդ հարցվող կարծում է, որ իր ընտանիքը կամ աղքատ է, կամ էլ պատկանում է միջինից ցածր եկամուտ ունեցող ընտանիքների թվին:

Բնակչության տարբեր խմբերի կենսամակարդակը համեմատելու համար օգտվենք 1-ից 5 բալանոց գնահատման սանդղակից, որտեղ 1-ը ներկայացնում է ամենացածր կենսամակարդակը, իսկ 5-ը՝ ամենաբարձրը: Այսպիսով, ամբողջ ընտրանքի համար կենսամակարդակի միջին գնահատականը հավասար է 2.32, այսինքն մոտ է միջինից ցածր կատեգորիային: Այս թիվը համարելով համեմատության առանցք՝ գնահատենք չ՛հ մարզերի բնակչության միջին կենսամակարդակը:

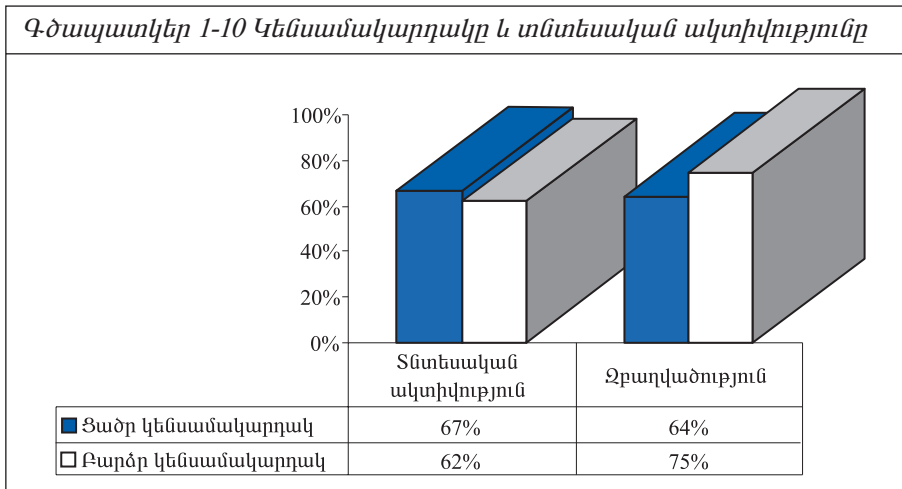
Աղյուսակ 1-8 Բնակչության կենսամակարդակը չ՛հ տարբեր մարզերում

Կենսամակարդակ	Մարզ	Միջին
Միջինից բարձր	Արարատ	2.72
	Սյունիք	2.67
	Արմավիր	2.51
	Կոտայք	2.44
	Վայոց Ձոր	2.38
	Երևան	2.35
	Երկրի միջինը	2.32
Միջինից ցածր	Արագածոտն	2.28
	Լոռի	2.23
	Շիրակ	2.22
	Տավուշ	2.22
	Գեղարքունիք	2.16

Հարկ է մեկ անգամ ևս նշել, որ այս գնահատականները հիմնված են հարցվողների ընկալման, այլ ոչ թե բնակչության ապրելակերպի օբյեկտիվ գնահատման վրա: Այդ իսկ պատճառով որոշ դեպքերում գնահատականները համապատասխանում են Հայաստանի իրականությանը (ինչպես օրինակ Գեղարքունիքի, Տավուշի և աղետի գոտու (Շիրակ, Լոռի) դեպքում), մինչդեռ այլ դեպքերում հեռու են օբյեկտիվ լինելուց: Վերջինս հատկապես վերաբերում է Երևանին, որը մեր սանդղակով հազիվ է անցնում երկրի միջին կենսամակարդակի սահմանը՝ բավականին ետ մնալով Արարատից և Սյունիքից: Մեր կարծիքով նման արդյունքը պայմանավորված է հարաբերական դեպրիվացիայի երևույթով. տնային տնտեսության կենսամակարդակը գնահատելիս՝ հարցվողներն այն փորձում են համեմատել բարեկեցիկ կյանքի

որոշակի ընդունված ստանդարտի հետ, որը Երևանում անկասկած ավելի բարձր է, քան երկրի մյուս շրջաններում:

Միևնույն ժամանակ, որքան էլ գնահատականները սուբյեկտիվ լինեն, հետաքրքիր է ուսումնասիրել դրանց կապը տնտեսական ակտիվության վերը քննարկված ցուցանիշների հետ: Պարզվում է, որ կենսամակարդակի ցածր ցուցանիշ ունեցող մարզերը տնտեսապես ավելի ակտիվ են, սակայն գործազրկության մակարդակն այստեղ ավելի բարձր է: Գծապատկեր 1-10-ը ցույց է տալիս, որ այն շրջաններում, ուր բնակչության կենսամակարդակը գնահատված է միջինից ավելի բարձր, տնտեսական ակտիվությունը միջինում 5%-ով ցածր է, մինչդեռ զբաղվածության միջին մակարդակը մոտավորապես 1.2 անգամ բարձր է:

Թեև սա կոպիտ ընդհանրացում է, այնուամենայնիվ այն օգնում է բացատրել հարցվողների գնահատականները իրենց կենսամակարդակի վերաբերյալ: Այս իմաստով հարկ է նկատել, որ համաձայն ՄԱԿ-ի Զարգացման ծրագրի կատարած գնահատման, գործազուրկների շրջանում աղքատ և ծայրահեղ աղքատ բնակչության մասնաբաժինը 1.4 անգամ ավելի մեծ է, քան զբաղված բնակչության տարբեր խմբերում:¹⁰

Տնային տնտեսության եկամտի աղբյուրները

Բնակչության տնտեսական իրավիճակի հետագա ուսումնասիրության համար դիտարկենք տնային տնտեսության եկամտի հիմնական և լրացուցիչ աղբյուրներ:

Պարզվում է, որ չէ տնային տնտեսությունների եկամտի երեք **հիմնական աղբյուրներն են** աշխատավարձը (46.3%), թոշակն ու նպաստները (20.3%), և

¹⁰ Կրթությունը, աղքատությունը և տնտեսական ակտիվությունը Հայաստանում, ՄԱԶԾ Երևան, 2003, էջ 69 (աղբյուրը՝ Ռ. Բզանյան, Ն. Շահնազարյան, «Աշխատանքային էմիգրացիան Հայաստանից. գրականության ակնարկ», Երևան, 2004)

տնամերձ հողատարածքի մշակումը (18.4%): Ընտանիքների 4.5%-ի պնդմամբ իրենց տնային տնտեսության եկամտի հիմնական մասը կազմում են արտասահմանում բնակվող ազգականների դրամական փոխանցումները: Եկամտի այլ հիմնական աղբյուրների շարքում հարցվողները նշել են գյուղատնտեսությունը, փոքր բիզնեսը և հայաստանաբնակ հարազատների և ընկերների օգնությունը (ընդհանուր առմամբ 10.6%):

Աղյուսակ 1-9-ը ցույց է տալիս, թե ինչպես է տնային տնտեսության կենսամակարդակը փոխվում՝ կախված եկամտի հիմնական աղբյուրից:

Աղյուսակ 1-9 Տնային տնտեսության կենսամակարդակը և եկամտի հիմնական աղբյուրը

Կենսամակարդակ	Եկամտի հիմնական աղբյուրը	Միջին
Միջինից բարձր	Փոքր բիզնես	2.62
	Տնամերձ հողատարածքի մշակում	2.60
	Աշխատավարձ	2.57
	Փոխանցումներ արտասահմանից	2.42
	Գյուղատնտեսություն	2.41
	Երկրի միջինը	2.32
Միջինից ցածր	Հայաստանաբնակ հարազատներից օգնություն	1.92
	Թոշակ, նպաստ	1.81

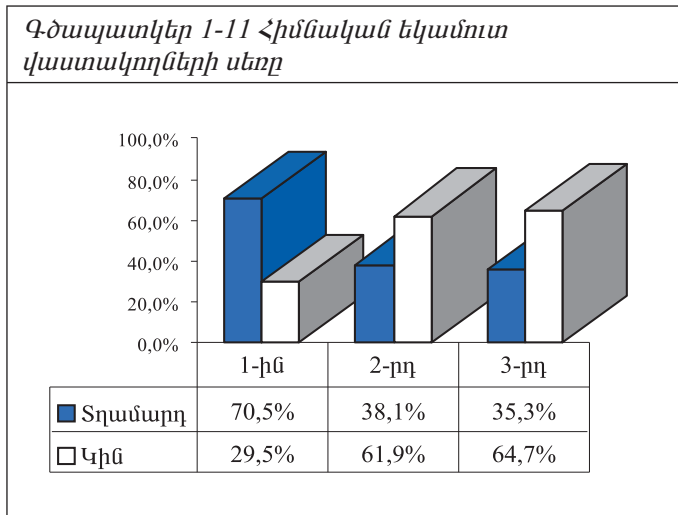
Ինչ վերաբերում է տնային տնտեսությունների եկամտի **լրացուցիչ աղբյուրներին**, ապա ամենահաճախը նշվել են թոշակն ու նպաստները (50.9%) և գյուղատնտեսական տարաբնույթ գործունեությունը (42.3%): Արտասահմանից փոխանցումներն այստեղ արդեն երրորդ տեղն են զբաղեցնում (10.7%):¹¹ Մի քանի քայլ առաջ անցնելով՝ փաստենք, որ համաձայն հարցման արդյունքների, արտասահմանից փոխանցումները եկամտի հիմնական կամ որոշակի մասն են կազմում տնային տնտեսությունների 15.2%-ի դեպքում:

¹¹ Այսուհետ, երբ տոկոսների գումարը մեծ է 100-ից, նշանակում է հարցին ընդունվում էին բազմակի պատասխաններ:

Հիմնական եկամուտ վաստակողները

Հարցվողներին խնդրել էինք նվազման կարգով դասակարգել իրենց տնային տնտեսության անդամներին՝ ըստ վերջիններիս կողմից ընտանեկան բյուջե ներդրված արժեքի նվազման:

Ինչպես և սպասվում էր, առաջին տեղում հայտնվածների մեծամասնությունը տղամարդիկ են (70.5%): Այնուամենայնիվ, գրեթե նույն հարաբերությամբ երկրորդ և երրորդ տեղերը զբաղեցնում են կանայք:

Այս առումով ամենագործունյա տարիքային խումբը 35-54-ն է. ամենաշատ եկամուտ վաստակողների մեծամասնությունը (տղամարդկանց 52.2%-ը և կանանց 39.6%-ը) պատկանում է այս խմբին: Միաժամանակ այս խմբի տղամարդկանց միջին տարիքը 45 է, իսկ կանանց միջին տարիքը 53: Եկամուտ վաստակողների երկրորդ խմբի տղամարդկանց և կանանց տարիքային կառուցվածքը բավականին տարբեր է. տղամարդկանց մեծամասնությունը 35 տարեկանից երիտասարդ է, մինչդեռ կանանց մեծամասնությունը 45 տարեկանից բարձր է:

Ինչ վերաբերում է եկամուտ վաստակողների սոցիալ-տնտեսական կարգավիճակին, ապա ընտանեկան բյուջե ամենամեծ ներդրումն ունեցողների մեծամասնությունը (63.3%) վարձու աշխատողներ են, գյուղատնտեսներ և ինքնազբաղվածներ, մինչդեռ երկրորդ և երրորդ խմբերում ներկայացված են հիմնականում թոշակառուները:

Ընդհանրացնելով և լրացնելով ասենք, որ Հայաստանի տնային տնտեսությունների եկամուտի մեծ մասը ստեղծում են 35-54 տարեկան զբաղված տղամարդիկ, որոնք ունեն միջին մասնագիտական կամ բարձրագույն կրթություն:

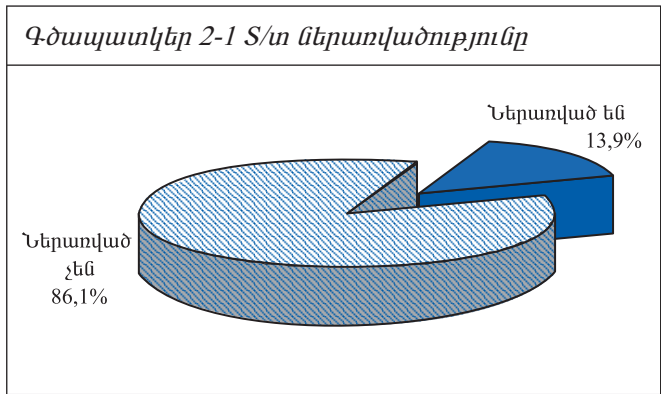
**Գ Լ ՈՒ Խ 2. ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԷՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԸ**

Այս գլխում նեկայացնում ենք 2002-2005 թթ. ժամանակահատվածում աշխատանքային միգրացիայի տեմպի գնահատականները, ինչպես նաև ուրվագծում աշխատանքային միգրացիայի քարտեզը՝ Հայաստանում միգրանտների բնակության վայրը և նրանց ուղևորության երկրները:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՏԵՄՊԸ 2002-2005 ԹԹ.

Ընդհանուր տվյալներ

Հարցման արդյունքների համաձայն, 2002-2005 թթ. աշխատանքային միգրացիայի գործընթացում ներգրավված է եղել 209 ընտանիք (կամ հարցման հիմնական ընտրանքի 13.9%-ը): Եթե տարածենք այս տվյալը ՀՀ 778,667 տնային տնտեսությունների վրա (95% վստահության մակարդակով և 1.7% հաշվարկված սահմանային սխալով), կարող ենք գնահատել այն տնային տնտեսությունների քանակը, որոնք քննարկվող ժամանակահատվածում մասնակցել են աշխատանքային միգրացիայի գործընթացին: Դրանց բացարձակ քիվը կազմում է 95,000-122,000 կամ ընդհանուր տնային տնտեսությունների 12.2-15.6%-ը:

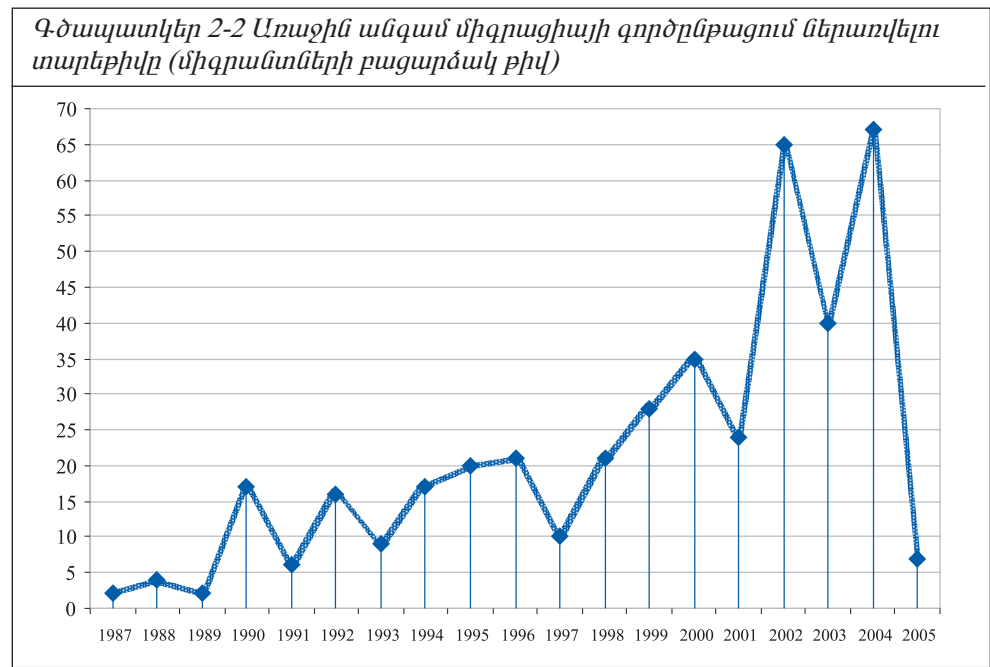

Դեպքերի ճնշող մեծամասնությունում (78%) ընտանիքի անդամներից միայն մեկն է մեկնել արտասահման աշխատելու: Ընտանիքների 15.4%-ը ունեցել է 2 աշխատանքային միգրանտ և միայն 6.6%-ն ուներ 3 կամ ավելի միգրանտ:

Ընդհանուր առմամբ հետազոտության տվյալներով, հարցված տնային տնտեսությունների 6833 անդամներից աշխատանքային միգրանտ էին 280-ը (4.1%): Սա թույլ է տալիս մոտարկել վերջին երեք տարիների ընթացքում Հայաստանից մեկնած աշխատանքային միգրանտների բացարձակ քիվը՝ 116,000 – 147,000 մարդ կամ ՀՀ մշտական բնակչության 3.6-4.6%-ը (հաշվարկված սահմանային սխալը կազմել է 0.5%): Այլ կերպ ասած, 2002-2005 թթ. աշխատանքային միգրացիայի գործընթացում ներգրավված էր Հայաստանի տնտեսապես ակտիվ բնակչության 7.3 - 9.2 %-ը:

Գիտարկվող ժամանակահատվածում՝ հարցված միգրանտների կեսը կատարել է մեկ աշխատանքային ուղևորություն, յուրաքանչյուր չորրորդ միգրանտը երկու ուղևորություն, իսկ մնացած 1/4-ը երեք և ավելի ուղևորություն: Ըստ հարցման արդյունքների, աշխատանքային միգրանտների 63.4%-ը (178 հոգի) արդեն վերադարձել է Հայաստան և միգրացիայի բացասական սալդոն հարցման պահին կազմում էր 102 մարդ:¹² Տարածելով այս տվյալները ընդհանուր բնակչության վրա, կարելի է ասել, որ անցած երեք տարիների ընթացքում Հայաստանից մեկնած միգրանտներից 73,500-93,000-ը պետք է 2005 թ. փետրվարի դրությամբ վերադարձած լինեին և 42,500-53,800-ը պետք է դեռ գտնվեին արտերկրում:

Հարցված միգրանտների մեծամասնությունն առաջին աշխատանքային ուղևորությունը կատարել է 2002 կամ 2004 թ.-ին: Գծապատկեր 2-2-ում պատկերված է աշխատանքային միգրացիայի գործընթաց նոր մասնակիցների ներառման դինամիկան:

Այնուամենայնիվ, մենք կցանկանայինք շեշտել, որ այս պատկերի հիման վրա աշխատանքային միգրացիայի տեմպի փոփոխման վերաբերյալ որևէ եզրակացություն անել չի կարելի: Այս վերապահումն արվում է այն պատճառով, որ մեր ընտրանքում չի ընդգրկվել տնային տնտեսությունների մի սովոր գանգված, որոնք նախկինում ներգրավված են եղել աշխատանքային միգրացիայում, իսկ հիմա մշտապես բնակվում են արտասահմանում:

¹² Նշենք նաև, որ ստացված պատասխանների համաձայն 2005թ.-ին Հայաստան կվերադառնա ևս 34 միգրանտ:

Ավելին, մեր հետազոտության արդյունքները թույլ են տալիս ենթադրել, որ աշխատանքային միգրացիայի տեսանյութը իրականում նվազել է՝ համեմատած 2001-2002 թվականների հետ: ԱՎԾ-ի կողմից 2001 թ. փետրվարից մինչ 2002 թ. փետրվարը ընկած ժամանակահատվածում կատարված՝ ուղևորների հոսքի ընտրանքային ուսումնասիրությունը աշխատանքային միգրացիայի գծով արձանագրել էր 84,100 մեկնում, 45,200 վերադարձ և 38,900 միգրանտների բացասական սալո: Այս ցուցանիշները մոտավորապես 2 անգամ ավելի բարձր են, քան սույն հետազոտության արդյունքում սահմանված տարեկան միջինացված ցուցանիշները (առավելագույնը 31,000 մեկնում, նվազագույնը 14,000 վերադարձ և առավելագույնը 17,000 բացասական սալո): Նույնիսկ հաշվի առնելով այն ռիսկը, որ հարցվողներից ոմանք կարող էին թաքցնել աշխատանքային միգրացիային իրենց մասնակցության փաստը, տարբերությունն այնքան մեծ է, որ այն անտեսել չի կարելի:

Մեր կարծիքով այս հանգամանքի հնարավոր բացատրություններից մեկն այն է, որ ԱՎԾ-ի կողմից անցկացված ուսումնասիրության մեջ կարող էին ներառված լինել նաև անհատ առևտրականները, որոնք հաճախակի կարճաժամկետ այցով մեկնում են արտերկիր՝ ապրանք ներմուծելու կամ արտահանելու նպատակով, մինչդեռ մեր հետազոտությունը միգրացիայի այս յուրահատուկ տիպին չի անդրադարձել:

ՀՀ մարզերի միգրացիոն ակտիվությունը

Միգրացիոն ակտիվության մարզային տարբերությունների մասին առաջին ներկայացուցչական տվյալները ներկայացրել է ԱՎԾ-ը 1999թ.-ին «Արտաքին միգրացիոն գործընթացների նկարագրությունը Հայաստանի Հանրապետությունում 1991-1998 թթ.» հրատարակման մեջ:

3600 տնային տնտեսությունների զանգվածային հարցման արդյունքում ամենաբարձր միգրացիոն ակտիվությունն արձանագրվել է Գեղարքունիքում, Կոտայքում, Շիրակում և Լոռիում, միջին միգրացիոն ակտիվությունը՝ Երևանում, Արագածոտնում, Սյունիքում, Վայոց Ձորում և Տավուշում, իսկ ամենացածր ակտիվությունը՝ Արարատում և Արմավիրում:¹³ Հետազոտության շրջանակներում սակայն միգրացիայի տիպերը չեն տարբերակվել և հետևաբար աշխատանքային միգրանտների բաշխումն ըստ մարզերի չի մասնավորեցվել: Այնուամենայնիվ, տրամաբանական էր ենթադրել, որ վերջինս այնքան էլ չպետք է տարբերվի միգրացիայի ընդհանուր վիճակագրությունից: Մենք հնարավորություն ունեցանք ստուգելու այս վարկածը՝ հիմնվելով սույն հետազոտության արդյունքների վրա:

¹³ *Արտաքին միգրացիոն գործընթացների նկարագրությունը ՀՀ-ում 1991-1998 թթ.*, Ազգային վիճակագրական ծառայություն, Երևան, 1999 (աղբյուրը՝ Ռ. Բզանյան, Ն. Շահնազարյան, «Աշխատանքային միգրացիան Հայաստանից. գրականության ակնարկ», Երևան, 2004)

Աղյուսակ 2-1 Աշխատանքային միգրացիան ՀՀ մարզերից

Մարզ	Աշխատանքային միգրացիայում ներառված տնային տնտեսությունների տոկոսը	Աշխատանքային միգրանտների տոկոսը հարցված տնային տնտեսությունների անդամների մեջ
Շիրակ	32.9	9.2
Լոռի	21.2	7.5
Կոտայք	13.3	3.4
Գեղարքունիք	12.6	3.6
Արարատ	12.6	2.9
Վայոց Ձոր	11.8	1.8
Երևան	10.5	4.2
Արագածոտն	8.9	2.5
Տավուշ	7.8	2.1
Սյունիք	7.1	2.7
Արմավիր	6.8	1.5

Աղյուսակը ցույց է տալիս, որ **տնային տնտեսությունների** կտրվածքով ամենաբարձր ակտիվությունը գրանցվել է Շիրակում և Լոռիում, որտեղ համապատասխանաբար յուրաքանչյուր երրորդ և յուրաքանչյուր հինգերորդ տնային տնտեսություն ներառված է աշխատանքային միգրացիայի գործընթացում: Միգրացիոն միջին ակտիվություն է գրանցվել Գեղարքունիքում, Կոտայքում, Արարատում, Վայոց Ձորում և Երևանում, իսկ ամենացածրը՝ Արագածոտնում, Սյունիքում, Տավուշում և Արմավիրում:

Սակայն ըստ **միգրացիայի փաստացի տեմպի** (բնակչության ընդհանուր թվի մեջ աշխատանքային միգրանտների տոկոսի) մարզերի դասավորությունը միանգամայն այլ է: Այլ մարզերի համեմատ միգրացիայի ամենաբարձր տեմպը արձանագրվել է Շիրակում, Լոռիում, Երևանում, Գեղարքունիքում և Կոտայքում:

Ինչպես ցույց տրվեց, արդյունքները շատ նման են 1999 թ. ԱՎԾ-ի հրապարակած տվյալներին, սակայն կան նաև տարբերություններ, որոնք պարզաբանման կարիք ունեն: Մեր կարծիքով այդ տարբերությունները պայմանավորված են երկու կարևոր հանգամանքներով.

1. Նախ և առաջ, երկրի մասշտաբով ներկայացուցչական լինելով՝ մեր ընտրանքը նախագծված չէր յուրաքանչյուր մարզի համար նեկայացուցչականության միևնույն մակարդակն ապահովելու համար: (Պատճառն այն էր, որ բոլոր մարզերի համար բավարար վստահության մակարդակ և ընդունելի վիճակագրական սխալ ապահովելը կնշանակեր

առնվազն երկու անգամ մեծացնել ընտրանքի ծավալը): Հետևաբար ցանկացած տվյալ, որը ներկայացվում է ըստ մարզերի, ոչ այլ ինչ է, քան մոտարկում:

2. Հայտնի է, որ ՀՀ որոշ մարզերի առանձին բնակավայրեր կամ շրջաններ ցուցաբերում են ավելի բարձր միգրացիոն ակտիվություն, քան մյուսները: Վերջինս հիմնականում վերաբերում է Գեղարքունիքին. վաղուց ի վեր հայտնի է, որ Մարտունի քաղաքն ու դրան հարակից 4-5 գյուղերը աշխատանքային միգրացիայի ամենաբարձր ցուցանիշներն ունեն ամբողջ հանրապետությունում: Մեր դեպքում, հետազոտության մեթոդաբանության համաձայն, յուրաքանչյուր մարզում բնակավայրերն ընտրվել են պատահական սկզբունքով և վերը նշված համայնքներից ոչ մեկը հիմնական ընտրանքում չի ներկայացվել: Ուստի Գեղարքունիքում և նման առանձնահատկություններ ունեցող այլ մարզերում միգրացիայի տեմպը միգուցե քերականահատված է:

Այնուամենայնիվ, ի նկատի ունենալով նշված վերապահումները և կատարելով սահմանային սխալի անհրաժեշտ հաշվարկներ՝ հնարավոր է մոտարկել աշխատանքային միգրանտների բացարձակ թիվը յուրաքանչյուր մարզից վերջին երեք տարիների ընթացքում:

Աղյուսակ 2-2 Միգրանտների բացարձակ թվի գնահատումն ըստ մարզերի

Մարզ	Մշտական բնակչությունը	Միգրացիայի տեմպը		Միգրանտների բացարձակ թիվը	
		Գրանցված	Առավելագույն	Գրանցված	Առավելագույն
Շիրակ	283,400	9.2	16.0	26,100	45,300
Լոռի	286,400	7.5	13.9	21,500	39,800
Երևան	1103,500	4.2	7.7	46,300	85,000
Գեղարքունիք	237,600	3.6	8.4	8,600	20,000
Կոտայք	272,500	3.4	7.7	9,300	21,000
Արարատ	272,000	2.9	6.9	7,900	18,800
Սյունիք	152,700	2.7	8.0	4,100	12,200
Արագածոտն	138,300	2.5	7.8	3,500	10,800
Տավուշ	134,400	2.1	7.0	2,800	9,400
Վայոց Ձոր	56,000	1.8	8.7	1,000	4,900
Արմավիր	276,200	1.5	4.4	4,100	12,200

Ինչպես երևում է, որոշ մարզերի համար հաշվարկված սահմանային սխալը շատ մեծ է և գնահատականները բավականին շփոթեցնող են: Այնուամենայնիվ բերված տվյալներն օգտակար են յուրաքանչյուր մարզից աշխատանքային միգրանտների հնարավոր առավելագույն թիվը պատկերացնելու համար: Հաշվարկը կատարված է 99% վստահության մակարդակ նախատեսելով, ինչը նշանակում է՝ հավանականությունը, որ աշխատանքային միգրանտների իրական թիվն անցնում է ինտերվալի վերին սահմանը, ձգտում է զրոյի:

Մյուս կողմից հարկ է նշել, որ Երևանում գրանցված միգրացիոն ակտիվությունը (թե՛ տնային տնտեսությունների և թե՛ անհատական մակարդակներում) նման է 2004 թ.-ին «Հետազոտական ռեսուրսների կովկասյան կենտրոն»-ի կողմից կատարված՝ Երևանի տնային տնտեսությունների ներկայացուցչական հետազոտության արդյունքներին: Դրանց համաձայն՝ աշխատանքային միգրացիայում ներառված է մայրաքաղաքի տնային տնտեսությունների մոտ 9%-ը, իսկ միգրացիայի փաստացի տեմպը 3.9% է կամ 43,000 մարդ:¹⁴ Սա թույլ է տալիս ենթադրել, որ աշխատանքային միգրանտների թիվը, համեմայն դեպս Երևանում, մոտ է մեր սկզբնական գնահատականին:

Քաղաքային և գյուղական բնակչության միգրացիոն ակտիվությունը

Միգրացիային նվիրված բազմաթիվ հետազոտություններ փաստել են, որ քաղաքային բնակավայրերի միգրացիոն ակտիվությունն ավելի բարձր է, քան գյուղական բնակավայրերինը: Նմանապես, մեր հարցումն էլ արձանագրեց, որ քաղաքներից աշխատանքային էմիգրացիայի տեմպը գրեթե երկու անգամ բարձր է, քան գյուղերից (5.4% և 2.8% համապատասխանաբար):

Ընդ որում, միգրացիոն ամենաբարձր ակտիվությունը գրանցվել է Լոռու (9.6%), Գեղարքունիքի (8.7%) և Շիրակի (8.4%) քաղաքային բնակավայրերում, իսկ ամենացածրը՝ Արմավիրի գյուղական համայնքներում (1.0%):

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՔԱՐՏԵԶԸ

Ռուսաստան և ԱՊՀ

Աշխատանքային միգրանտների կողմից ամենահաճախ ընտրվող ուղևորության երկիրը եղել և մնում է Ռուսաստանը. վերջին երեք տարիների ընթացքում առնվազը մեկ անգամ այս երկիր է այցելել հարցված աշխատանքային միգրանտների 87.6%-ը: Եթե վերածենք այս տվյալը բացարձակ թվի, կստանանք, որ 2002-2005 թթ. ընթացքում ՀՀ 87,600-143,600 քաղաքացի մեկնել է աշխատելու Ռուսաստանի Դաշնությունում:

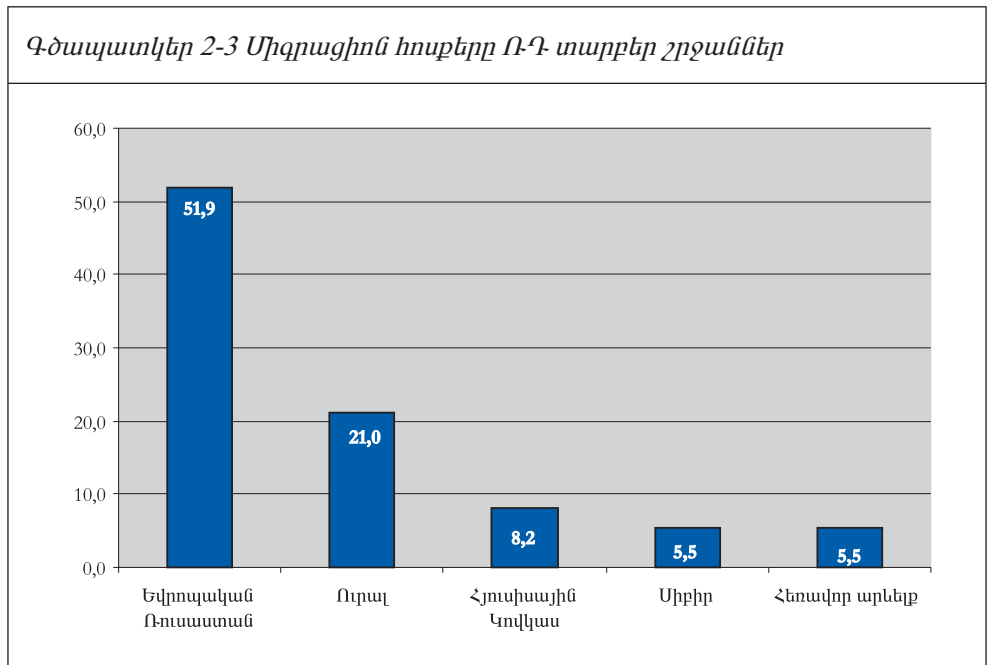
Ընդհանուր առմամբ աշխատանքային միգրանտների 90.1%-ը աշխատել է ԱՊՀ երկրներում, ներառյալ (բացի Ռուսաստանից) Ուկրաինան (2.2%) և Ղազախստանը (0.3%): Այս արդյունքը բավականին սպասելի էր՝ հաշվի առնելով մի շարք օբյեկտիվ հանգամանքներ, ինչպիսիք են՝ լեզվական խոչընդոտի բացակայությունը, առանց մուտքի արտոնագրի երկիր մեկնելու իրավունքը, համեմատաբար ցածր ճանապարհածախսը և ցածր ընթացիկ ծախսերը, ինչպես նաև աշխարհում ամենամեծ հայկական համայնքի առկայությունը:

¹⁴ *Տնային տնտեսությունների հարցում, ՀՌ-ԿԿ*, Երևան, 2004 (աղբյուրը՝ Ռ. Եգանյան, Ն. Շահնագարյան, «Աշխատանքային էմիգրացիան Հայաստանից. գրականության ակնարկ», Երևան, 2004)

Ըստ հարցման արդյունքների, ԱՊՀ երկրներ մեկնող աշխատանքային միգրանտների 94.7%-ը հաստատվել են քաղաքային բնակավայրերում:

Ռուսաստան մեկնողների զգալի թիվը հնարավորություն տվեց գնահատել ՀՀ քաղաքացիների միգրացիոն հոսքերը Դաշնության տարբեր քաղաքներ: Այսպես, ըստ հարցման տվյալների, միգրանտների մեծամասնությունը դեռևս նախընտրում է Մոսկվան. մայրաքաղաքում ապաստանել է ՌԴ մեկնող հարցվողների 43.1%-ը: Այլ հաճախակի ընտրվող քաղաքներն են Սանկտ-Պետերբուրգը, Տյումենը, Չելյաբինսկը և Ռոստովը: Այնուամենայնիվ աշխատանքային միգրանտների թիվը նշված քաղաքներից յուրաքանչյուրում մոտավորապես 8 անգամ փոքր է, քան Մոսկվայում:

Ինչ վերաբերում է ռեգիոնալ բաշխմանը, ապա միգրանտների մեծամասնությունը կենտրոնացած էր Ռուսաստանի եվրոպական հատվածում, իսկ ամենացածր ցուցանիշը գրանցվել է Սիբիրում և ՌԴ հեռավոր արևելքում:

Եվրոպա, Հյուսիսային Ամերիկա և այլ երկրներ

Ինչպես նախապես նշվեց, աշխատանքային միգրանտների ճնշող մեծամասնությունը (90.1%-ը) աշխատանք է գտել (կամ փորձել է գտնել) ԱՊՀ-ում: Չնայած այլ երկրներ նախընտրած միգրանտների բացարձակ թիվը չափազանց փոքր է որևէ հիմնավոր ընդհանրացում անելու համար (ընդամենը 57 միգրանտ երկու ընտրանքներից), տվյալները կարող են օգտակար լինել Հայաստանից աշխատանքային միգրացիայի ընդհանուր հոսքերը պատկերելիս:

Այսպես, մնացած 9.9%-ի մեջ ամենամեծ մասնաբաժինը պատկանում է Եվրոպական Միության երկրներին (մեր ընտրանքից՝ 31 միգրանտ կամ ՀՀ մասշտաբով՝ մոտավորապես 7,000 մարդ), ընդ որում ամենահաճախը նշվել է Ֆրանսիան: Մի քանի աշխատանքային միգրանտներ մեկնել են ԵՄ այլ երկրներ, այդ թվում՝ Գերմանիա, Հունաստան, Դանիա, Իսպանիա, Լեհաստան, Բելգիա և Բուլղարիա:

Մոտավորապես յուրաքանչյուր երրորդ աշխատանքային միգրանտ, որը չէր նախընտրել աշխատել ԱՊՀ երկրներում, մեկնել է ԱՄՆ (մեր ընտրանքից՝ 21 միգրանտ կամ ՀՀ մասշտաբով՝ մոտ 5,000 հոգի): Բացի այդ, հարցման ընթացքում գրանցվել է աշխատանքային ուղևորության 4 դեպք դեպի Թուրքիա և 1 ուղևորություն դեպի Միացյալ Արաբական Էմիրություններ:

Այս արդյունքը նույնպես կարելի էր կանխատեսել: Ինչպես արդեն նշվեց, ուսումնասիրությունը ներառել է միայն այն միգրանտներին, որոնք որոշակի ժամանակահատվածի ընթացքում սպրել և աշխատել են ուղևորության երկրում: Աշխատանքային միգրացիայի քարտեզն այլ տեսք կունենար, եթե դրանում ներառեինք նաև անհատ առևտրականներին. անշուշտ այդ դեպքում զգալի տոկոս կկազմեին նաև Թուրքիա և Իրան մեկնող միգրանտները:

Ուղևորության երկրի ընտրությունը պայմանավորող գործոնները

Թեև, ինչպես նշվեց, հարցված աշխատանքային միգրանտների բացարձակ թիվը բոլոր երկրներում, բացառությամբ Ռուսաստանի, շատ փոքր է, հետաքրքիր էր կապեր գտնել միգրանտների ապաստանած երկրների և նրանց սոցիալ-ժողովրդագրական տվյալների միջև: Հատկապես ցանկանում էինք տեսնել՝ արդյոք ԱՊՀ-ի և այլ երկրների միջև ընտրությունը պայմանավորված է որոշակի օբյեկտիվ գործոններով, ինչպիսիք են *ա)* Հայաստանում միգրանտի բնակության վայրը, *բ)* նրա սեռը, *գ)* տարիքը և *դ)* կրթությունը: Այս մասում մենք քննարկում ենք առաջին հիպոթետիկ կախվածությունը, իսկ մյուսներին կանդիդատմանք Գլուխ 3-ում:

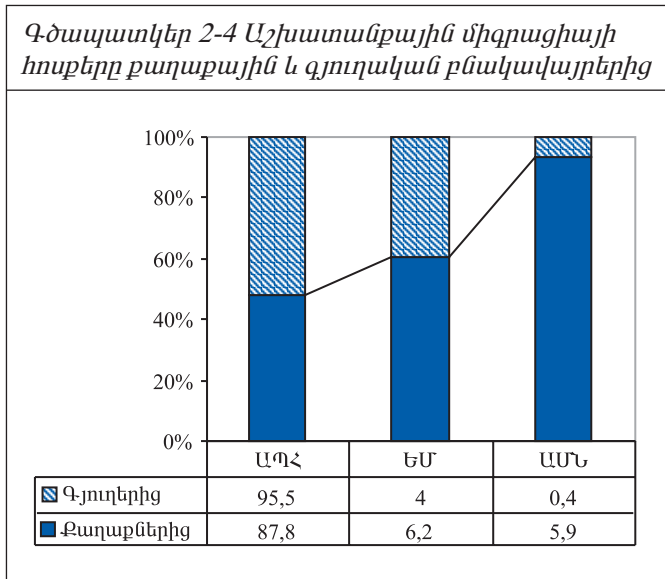
Աղյուսակ 2-3-ը ցույց է տալիս Հայաստանի տարբեր մարզերից աշխատանքային էմիգրացիայի հոսքերը 3 հիմնական ուղղություններով՝ ԱՊՀ երկրներ, ԵՄ երկրներ և ԱՄՆ:

Աղյուսակ 2-3 Աշխատանքային միգրանտների ուղևորության երկրներն ըստ մարզերի

Մարզ	Ուղևորության երկիրը		
	ԱՊՀ (%)	ԵՄ (%)	ԱՄՆ (%)
Երևան	54.2	10.4	35.4
Արագածոտն	100.0	0.0	0.0
Արարատ	100.0	0.0	0.0
Արմավիր	93.0	5.9	1.1
Գեղարքունիք	98.0	2.0	0.0
Լոռի	94.8	3.0	2.2
Կոտայք	96.0	4.0	0.0
Շիրակ	95.7	4.3	0.0
Սյունիք	100.0	0.0	0.0
Վայոց Ձոր	100.0	0.0	0.0
Տավուշ	100.0	0.0	0.0

Ինչպես նկատեցինք, ԵՄ երկրներ և ԱՄՆ մեկնած աշխատանքային միգրանտների մեծամասնությունը Երևանի բնակիչներ են: Թեև տոկոսային հարաբերությունը կարող է որոշ չափով շեղված լինել՝ հանրապետության առանձին մարզերում հարցմանը մասնակցած միգրանտների սակավաթվության պատճառով, այնուամենայնիվ բացահայտված կապը խիստ ակնհայտ է:

Մյուս հիշարժան հայտնաբերումն այն էր, որ ԵՄ երկրներում և ԱՄՆ-ում ապաստանած աշխատանքային միգրանտների խմբում չէ քաղաքային և գյուղական բնակավայրերից մեկնածների հարաբերությունը մոտավորապես 4:1 է: Գծապատկեր 2-4-ը ցույց է տալիս թե՛ Հայաստանի քաղաքային և գյուղական շրջանների միգրանտների ուղևորության երկրները (տե՛ս տվյալների աղյուսակը) և թե՛ երեք ուղղություններով հոսքերի կազմը (տե՛ս պատկերը):

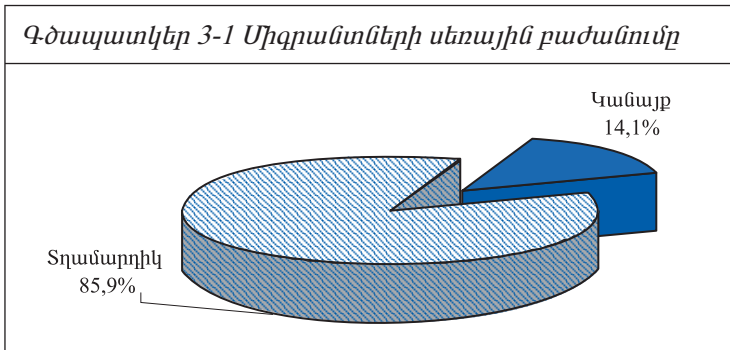
Գ Լ ՈՒ Խ 3. ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՆՏՆԵՐԻ ՍՈՑԻԱԼ-ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Ցանկացած սոցիալական գործընթաց ունի մասնակիցների յուրօրինակ կառուցվածք: Ուստի այս գլխում փորձում ենք նկարագրել աշխատանքային միգրանտների ժողովրդագրական, սոցիալական և տնտեսական առանձնահատկությունները, որոնք կարող են օգնել ավելի լավ հասկանալ աշխատանքային միգրացիայի երևույթը և դատել դրա հետևանքների մասին:

ՄԻԳՐԱՆՏՆԵՐԻ ՍՈՑԻԱԼ-ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Միգրանտների սեռատարիքային կազմը

Ըստ հետազոտության արդյունքների, աշխատանքային միգրանտների 85.9%-ը տղամարդիկ են, իսկ 14.1%-ը՝ կանայք:

Ընդ որում, տղամարդ միգրանտների տոկոսը ՀՀ 15 տարեկանից բարձր արական բնակչության մեջ կազմում է 9.2%, մինդեռ կանանց դեպքում այն 7 անգամ փոքր է (1.3%):

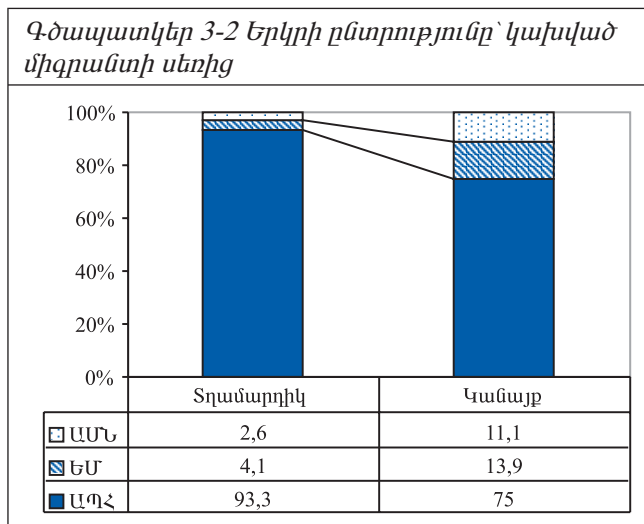
Այս արդյունքների տարածումն ընդհանուր բնակչության վրա, թույլ է տալիս գնահատել տղամարդ և կին միգրանտների բացարձակ թիվը 2002-2005 թթ.՝ 92,000-118,000 տղամարդ և 11,300-22,300 կին: Եթե այս թիվը տարածենք ոչ թե ողջ բնակչության, այլ միայն նրա տնտեսապես ակտիվ հատվածի վրա, ապա կստանանք, որ աշխատանքային միգրանտ է տնտեսապես ակտիվ տղամարդկանց 10.9-14.0%-ը և կանանց 1.5-3.0%-ը:

Այսպիսի սեռային անհամաչափությունը պայմանավորված է մի շարք գործոններով և ամենակարևորը՝ ազգային մտածելակերպով, ըստ որի կանանց դերը սահմանափակվում է տնային գործունեությամբ, իսկ տղամարդիկ համարվում են տնային տնտեսության ֆինանսական բարեկեցության հիմնա-

կան պատասխանատուն: Կանանց աշխատանքային միգրացիայի վերաբերյալ հասարակական դիրքորոշումներն ավելի մանրամասնորեն կքննարկվեն Գլուխ 6-ում:

Այստեղ հարկ է նշել, որ կանանց միգրացիոն ակտիվությունն ակնհայտորեն կախված է նրանց բնակության վայրից: Եթե կանայք կազմում են Հայաստանի գյուղական շրջաններից աշխատանքային միգրանտների միայն 7.3%-ը, քաղաքային բնակավայրերում կին միգրանտները կազմում են 17.3%-ը: Այս արդյունքը կարելի է բացատրել նրանով, որ գյուղական բնակչությունը ավելի քիչ է ներառված գլոբալիզացիայի գործընթացում և հետևաբար ավելի պահպանողական է մնում գեոդերային դերերի և սեռերի հավասարության հարցում: Ավելին, այս իմաստով բնական կլիմեր, որ Երևանից աշխատանքային միգրացիայի մասնակիցների սեռային կառուցվածքը տարբերվեր Հայաստանի մնացած բոլոր բնակավայրերից: Եվ իրոք. պարզվում է, որ մայրաքաղաքի գրեթե յուրաքանչյուր չորրորդ աշխատանքային միգրանտ կին է (24.0%), ինչը երկու անգամ գերազանցում է այլ մարզերում կին միգրանտների տոկոսը (12.1%):

Աշխատանքային միգրացիայի գործընթացին տղամարդկանց և կանանց մասնակցության առանձնահատկությունները քննարկելիս կցանկանայինք անդրադառնալ նաև միգրանտների ուղևորության երկրների մասին տվյալներին: Թեև թե՛ տղամարդկանց և թե՛ կանանց մեծամասնությունը մեկնել է ԱՊՀ երկրներ, հետաքրքիր բացահայտում է այն, որ կին միգրանտների շրջանում ԵՄ երկրներ և ԱՄՆ ուղևորվածների տոկոսը մի քանի անգամ գերազանցում է այդ երկրներ մեկնած տղամարդկանց տոկոսը (3.4 անգամ ԵՄ երկրների դեպքում և 4.3 անգամ ԱՄՆ-ի դեպքում):

Ինչ վերաբերում է աշխատանքային միգրանտների տարիքային կառուցվածքին, ապա նրանց ճնշող մեծամասնությունը (86.6%) 21-50 տարեկան են: Ընդ որում մեծամասնություն են կազմում 41-50 տարեկանները.

կոպիտ հաշվարկով այս տարիքային խմբին է պատկանում յուրաքանչյուր երրորդ աշխատանքային միգրանտը (34.2%): Միգրանտների միջին տարիքը 38.2 տարեկանն է (տղամարդկանց դեպքում՝ 38.3, կանանց դեպքում՝ 36.4): Թե՛ տղամարդ և թե՛ կին միգրանտներից ամենաերիտասարդը 20 տարեկան է: Ամենատարեց տղամարդը՝ 69 տարեկան է, իսկ կին միգրանտների տարիքի վերին սահմանը 56-ն է:

Հետաքրքիր կապ է հաստատվել աշխատանքային միգրանտների տարիքի և նրանց ուղևորության երկրների միջև: Պարզվում է, որ ԵՄ երկրներում և ԱՄՆ-ում աշխատածների միջին տարիքը (44.8) նկատելիորեն բարձր է ԱՊՀ երկրներ մեկնածների միջին տարիքից (38.5): Բացի այդ, ԵՄ երկրներ և ԱՄՆ ուղևորված ամենաերիտասարդ միգրանտները համապատասխանաբար 27 և 30 տարեկան են, մինչդեռ ԱՊՀ երկրներում ապաստանածների 15%-ը 25 տարեկանից երիտասարդ են:

Հետաքրքիր է բացահայտել միգրացիոն ակտիվության դինամիկան՝ կախված տարիքային գործոնից. պարզել, թե բնակչության որ տարիքային խմբերն են դրսևորում ամենացածր և ամենաբարձր միգրացիոն ակտիվությունը: Աղյուսակ 3-1-ը ամփոփում է նշված տվյալներն ըստ միգրանտների ընդհանուր թվի և ըստ սեռերի:

Աղյուսակ 3-1 Տարբեր տարիքային խմբերի միգրացիոն ակտիվությունը

Տարիքային խումբ	Միգրացիոն ակտիվությունը (միգրանտների տոկոսը տվյալ տարիքային խմբի մեջ)		
	Ընդամենը	Տղամարդիկ	Կանայք
16-20	0,4	0,6	0,3
21-25	6,0	10,9	1,5
26-30	7,5	12,8	1,6
31-35	7,5	14,2	1,8
36-40	7,6	14,6	2,0
41-45	7,9	15,1	3,1
46-50	9,8	17,4	2,1
51-55	5,2	10,6	0,6
56-60	2,7	4,6	0,2
61-65	2,3	4,3	0,1
66 և բարձր	0,8	1,3	0,1
Ընդամենը	4,1	9,2	1,3

Աղյուսակը ցույց է տալիս միգրացիոն ակտիվության հաստատուն աճը՝ սկսած 21 տարեկանից, որն իր գագաթնակետին է հասնում 46-50 տարիքային խմբում. այս տարիքի յուրաքանչյուր վեցերորդ հայր վերջին երեք տարիների

ընթացքում ներառված է եղել աշխատանքային միգրացիայի գործընթացում: 51 տարեկանից հետո՝ գրեթե բոլոր հաջորդող տարիքային խմբերում, միգրանտների տոկոսը երկու անգամ նվազում է:

Բացի այդ, տարբեր տարիքային խմբերի կանայք և տղամարդիկ հակված են ցուցաբերել միգրացիոն ակտիվության տարբեր մակարդակներ: Այսպես, տղամարդկանց «ամենաարտադրողական» տարիքը 46-50 է, իսկ կանանց միգրացիոն ակտիվության ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է 41-45 տարիքային խմբում: Բացի այդ, կանանց միգրացիոն ակտիվությունը սկսում է նվազել արդեն 46 տարեկանից, իսկ տղամարդկանց դեպքում այն զգալի մակարդակ է պահպանում մինչև 56 տարեկանը:

Աշխատանքային միգրանտների մեծամասնությունը (63.1%) առաջին անգամ արտասահման աշխատանքի է մեկնել 35 տարեկանից երիտասարդ հասակում, և միայն 8.9%-ն է կատարել իր առաջին ուղևորությունը 46 տարեկանից բարձր տարիքում: Ամենաերիտասարդ աշխատանքային միգրանտը 17 տարեկան էր, իսկ առաջին անգամ մեկնող միգրանտների միջին տարիքը 32.8 տարեկան էր:

Ամուսնական կարգավիճակն ու ընտանեկան կապերը

Միգրանտների ճնշող մեծամասնությունը (81.7%) ամուսնացած է, 14.9%-ը երբեք ամուսնացած չի եղել, 2.2%-ը ամուսնալուծված է և 1.1%-ը այրի կամ ամուրի է: Դեպքերի մեծամասնությունում միգրանտը կամ ընտանիքի գլխավորն է (տղամարդ), կամ նրա որդին:

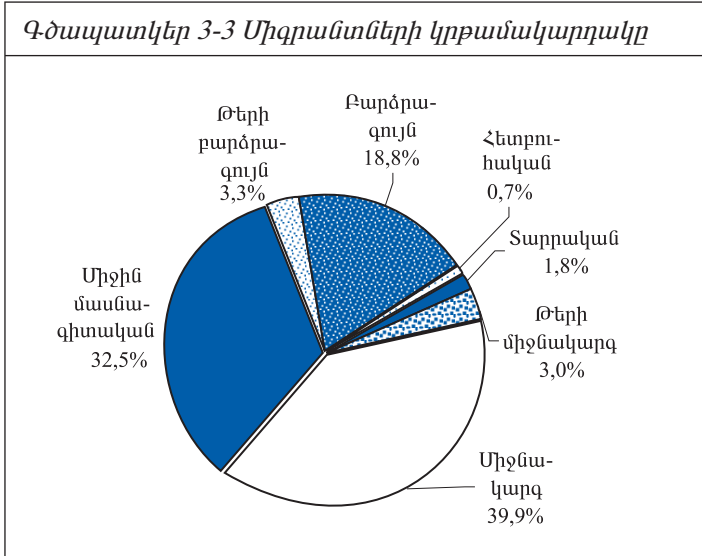
Աղյուսակ 3-2 Միգրանտի կապը տնային տնտեսության գլխավորի հետ

Կապը	Տոկոս
Տ/տ գլխավորը (տղամարդ)	38,9
Գլխավորի կինը	4,4
Տղան/փեսան	40,7
Դուստրը/հարսը	5,6
Այլ տղամարդ ազգական	5,9
Այլ կին ազգական	4,4
Ընդամենը	100.0

Այն, ինչ արդեն ասվեց միգրանտների ժողովրդագրական կառուցվածքի մասին, իսկապես ապացուցեց, որ աշխատանքային միգրացիան ոչ այլ ինչ է, եթե ոչ «հայրերի յուրահատուկ արշավ՝ ուղղված ընտանիքի համար ապրուստի միջոցներ հայթայթելուն»:¹⁵

¹⁵ Աշխատանքային էմիգրացիան Հայաստանից. գրականության ակնարկ, Ռ. Եգանյան, Ն. Շահնազարյան, Երևան, 2004, էջ 59 (մեջբերում ՀՀ սահմանաչափ անցակետերում ուղևորների հետ անցկացված ընտրանքային հետազոտությունից, ԱՎԾ, 2002)

Միգրանտների կրթությունը

Աշխատանքային միգրանտների մեծամասնությունն ունի միջնակարգ կամ միջին մասնագիտական կրթություն (39.9 և 32.5% համապատասխանաբար): Միգրանտների մոտավորապես 1/5-ը (19.5%) ունի բարձրագույն կամ հետբուհական կրթություն: Բացի այդ, ամենաբարձր միգրացիոն ակտիվությունն են դրսևորում միջին մասնագիտական կրթությամբ մարդիկ, իսկ ամենացածրը՝ նրանք, ովքեր չեն ավարտել միջնակարգ դպրոցը: Աղյուսակ 3-3-ում ակտիվում է տարբեր կրթամակարդակ ունեցող բնակչության միգրացիոն ակտիվությունը:

Աղյուսակ 3-3 Կրթությունը և միգրացիոն ակտիվությունը

Կրթամակարդակ	Միգրացիոն ակտիվությունը
Միջնակարգից ցածր	0,8
Միջնակարգ	5,3
Միջին մասնագիտական	7,7
Բարձրագույն և հետբուհական	5,7

Միգրանտների մասնագիտությունը

Աշխատանքային միգրանտների 39.4%-ը բարձրագույն կամ միջին մասնագիտական կրթություն ունեցող մարդիկ են հետևյալ մասնագիտացումներով՝ ճարտարագիտություն (15.1%), շինարարություն (11.2%), հասարակական գիտություններ (8.8%), բնական գիտություններ (2.4%) և գյուղատնտեսություն (1.8%):

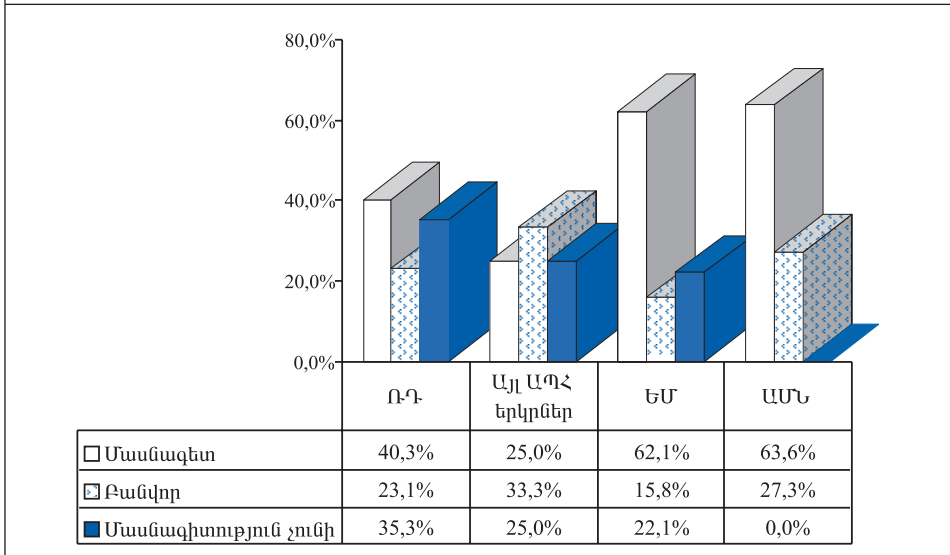
Աշխույժ հաջորդն այն միգրանտների խումբն է, որոնք չունեն որևէ մասնագիտություն, այսինքն՝ միջնակարգ դպրոցն ավարտելուց հետո ոչ մի ֆորմալ կրթական գործընթացի չեն մասնակցել և հետևաբար մասնագիտական կրթության վկայական չեն ստացել: Այս խմբին է պատկանում յուրաքանչյուր երրորդ միգրանտ (33.9%):

Միգրանտների մոտավորապես 1/4-ը որակավորված բանվորներ են՝ վարորդներ, հացթուխներ, աստղծագործներ, ներկարարներ, փայտամշակներ և այլն: Միգրանտների 2.4%-ը ներկայացնում է արվեստի և սպորտի բնագավառները:

Կին միգրանտների փոքրաթիվությունը (ընդամենը 39 միգրանտ) անհնար է դարձրել տղամարդկանց և կանանց մասնագիտական «պաշարի» ճշգրիտ համեմատությունը: Այնուամենայնիվ հարցման ընթացքում գրանցվել են հետևյալ կոպիտ գնահատականները՝ մասնագետների և որակավորված բանվորների թիվը տղամարդկանց մեջ ավելի բարձր է, քան կանանց (բանվորներինը՝ 1.5 անգամ, իսկ մասնագետներինը՝ 6 անգամ), իսկ մասնագիտություն չունեցող կանանց տոկոսը մոտավորապես երկու անգամ գերազանցում է նույն խմբի տղամարդկանց տոկոսը:

Հետաքրքիր է և բնական, որ միգրանտների մասնագիտական կառուցվածքը փոփոխվում է՝ կախված ուղևորության երկրից: Այսպես, ԵՄ և ԱՄՆ մեկնած միգրանտների մեծամասնությունը համալսարանական կրթությամբ մասնագետներ են, իսկ նրանք, ովքեր մեկնում են ԱՊՀ երկրներ, հիմնականում կամ մասնագիտություն չունեն, կամ էլ որակավորված բանվորներ են: Ավելին, ԱՄՆ ուղևորված բոլոր միգրանտներն ունեն առնվազն բանվորի որակավորում: Այնուամենայնիվ, եթե Ռուսաստանի դեպքում հետազոտության ընթացքում արձանագրված տվյալները կարելի է ճշգրիտ համարել, ապա այլ երկրների համար տրված բաժանումն ընդամենը մոտարկում է՝ սահմանափակ ինֆորմացիայի պատճառով:

Գծապատկեր 3-4 Միգրանտների մասնագիտական որակավորումն ըստ ընդունող երկրների

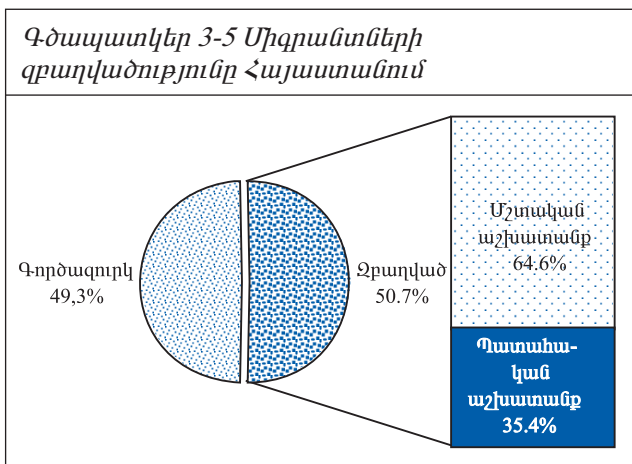
Աշխատանքային միգրանտի տիպական նկարագիրը

Եթե ամփոփենք այս գլխում ներկայացված ինֆորմացիան, արտերկրում աշխատող տիպական հայ միգրանտին կարող ենք պատկերել որպես միջնակարգ կամ միջին մասնագիտական կրթությամբ 41-50 տարեկան ամուսնացած տղամարդ, որը սկսել է աշխատանք փնտրել արտասահմանում 32-33 տարեկանում:

ԶԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Զբաղվածությունը

Աշխատանքային միգրանտների մոտավորապես կեսը (50.7%), նախքան իրենց առաջին ուղևորությունն արտասահման, ներառված են եղել եկամտաբեր գործունեության մեջ: Ընդ որում, նրանց 64.6%-ն ունեցել է մշտական աշխատանք, իսկ 35.4%-ը՝ պատահական աշխատանք:

Սա թույլ է տալիս ենթադրել, որ յուրաքանչյուր երկրորդ միգրանտի դեպքում աշխատանքային միգրացիան պայմանավորված չի եղել աշխատատեղի բացակայությամբ:

Աղյուսակ 3-4-ը ներկայացնում է Հայաստանում աշխատանքային միգրանտների զբաղվածության հիմնական ոլորտները:

Աղյուսակ 3-4 Չբաղվածության հիմնական ոլորտը Հայաստանում

Ոլորտը	Տոկոս
Ծառայություններ	22,9
Շինարարություն	16,3
Գյուղատնտեսություն	15,9
Առևտուր/հասարակական սնունդ	15,4
Արտադրություն	9,3
Տրանսպորտ	6,6
Կրթություն	4,4
Գիտություն	2,2
Արվեստ	2,2
Այլ	4,8
Ընդամենը	100,0

Ինչ վերաբերում է կարգավիճակին, ապա զբաղված միգրանտների մեծամասնությունը (65.4%) որակավորված բանվորներ էին կամ ծառայողներ (35.8% և 29.6%): 26.5%-ը ինքնազբաղվածներ էին (ներառյալ գյուղատնտեսության մեջ զբաղվածներին) և 8.0%-ը՝ գործատուներ:

Ամսեկան միջին եկամուտը

Հարցման համաձայն, նախքան արտասահման մեկնելը միգրանտների 80.3%-ը Հայաստանում վաստակել է ամսեկան մինչև 100 ԱՄՆ դոլար: Միգրանտների 15.5%-ը ստանում էր 100-200 ԱՄՆ դոլար և միայն 4.2%-ի ամսեկան վաստակն է գերազանցել 200 դոլարը:

Միգրանտների հաշվարկված միջին ամսեկան եկամուտը Հայաստանում կազմում էր 97.5 ԱՄՆ դոլար: Այս վաստակը ընտանիքների ընդամենը 12.2%-ի համար էր եկամտի միակ աղբյուրը հանդիսանում: Ավելին, դեպքերի մեծ մասում (56.9%) նշված գումարը չէր լրացնում տնային տնտեսությունների բյուջեի նույնիսկ կեսը՝ կազմելով, միջին հաշվով, ընտանիքի ամսեկան համախառն եկամտի միայն 37.0%-ը:

Այս կարևոր փաստը թույլ է տալիս անուղղակի կերպով գնահատել աշխատանքային միգրացիայի գործընթաց ներառվող ընտանիքների կենսամակարդակը: Ստացվում է, որ տնային տնտեսությունների միջին ամսեկան եկամուտը կազմել է մոտավորապես 250 ԱՄՆ դոլար: Այս իրողությունն ապացուցում է այլ հետազոտողների կողմից նշված այն փաստը, որ աշխատանքային միգրանտները հիմնականում միջին եկամուտ ունեցող ընտանիքներից են: Սա շատ բնական է, քանի որ միջինից ցածր եկամուտ ունեցող խավը ուղևորությունը կազմակերպելու համար բավարար ֆինանսական միջոցներ չունի, իսկ նրանք, ովքեր հայրենի երկրում ունեն բարձր եկամուտ, աշխատանքային միգրացիային մասնակցելու շարժառիթ չունեն:

Գ Լ Ո Ւ Խ 4. Ա Շ Խ Ա Տ Ա Ն Ք Ա Յ Ի Ն Մ Ի Գ Ր Ա Ց Ի Ա Յ Ի Գ Ո Ր Ծ Ը Ն Թ Ա Յ Ը

Հիմնվելով հետազոտության արդյունքների վրա՝ այս գլուխն ընթերցողին կուղեկցի աշխատանքային միգրացիայի ամբողջ գործընթացի միջով, ուղևորության նախապատրաստումից մինչև ուղևորության երկրում եկամուտի գոյացումը և միգրանտի ապրելակերպը:

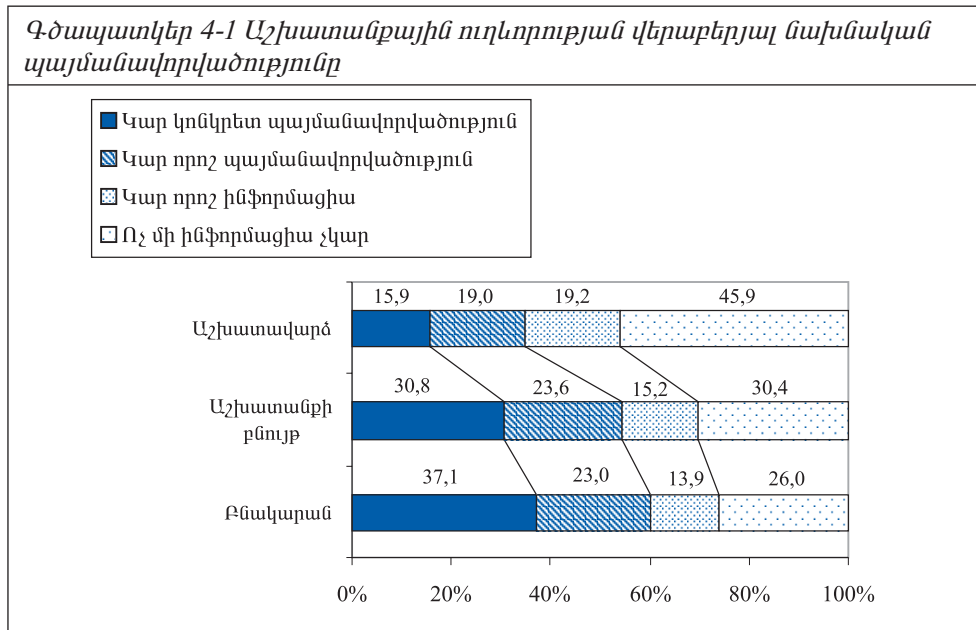
ՈՒՂԵՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ

Միգրանտների ճնշող մեծամասնության (94.2%) հավաստմամբ՝ նրանց վերջին այցը արտասահման ծրագրված էր որպես աշխատանքային ուղևորություն: Միայն 5.8%-ը չունեի ընդունող երկրում աշխատանք գտնելու մտադրություն, սակայն չէր էլ բացառում դրա հավանականությունը:

Ուղևորության երկիրն ընտրելիս միգրանտներն առաջնորդվել են հետևյալ գործոններով. տվյալ երկրում ապրող բարեկամներ, ընկերներ (66.1%), երկիր մուտք գործելու և աշխատանք գտնելու համեմատաբար քիչ խոչընդոտներ (28.2%) և տվյալ երկրի լեզվի իմացություն (19.3%): Որոշիչ գործոնների մասն համակցությունն օգնում է հասկանալ, թե ինչու է միգրանտների մեծամասնությունը մեկնում Ռուսաստան և ԱՊՀ այլ երկրներ, և ոչ թե արևմտյան պետություններ:

Միգրանտներից միայն քչերին էր հաջողվել ձեռք բերել **կոնկրետ նախնական պայմանավորվածություն** աշխատանքի բնույթի, վարձատրության չափի և կացարանային պայմանների վերաբերյալ մինչ ընտրված երկրում հանգրվանելը: Յուրաքանչյուր երկրորդ միգրանտ պատկերացում չի ունեցել աշխատավարձի մասին, յուրաքանչյուր երրորդը չի իմացել, թե ինչպիսի աշխատանք պետք է կատարի և յուրաքանչյուր չորրորդը պայմանավորվածություն ձեռք չի բերել անգամ կացարանային պայմանների վերաբերյալ:

Գծապատկեր 4-1-ը պատկերում է, թե որքանով են միգրանտները նախապատրաստված եղել ուղևորությանը՝ բնակվելու վայրի և աշխատանքի պայմանների վերաբերյալ նախնական պայմանավորվածություն ունենալու առումով:

Նման իրավիճակները հիմնականում պայմանավորված են այն փաստով, որ դեպքերի մեծ մասում (44.1%) միգրանտները կատարել են աշխատանքային ուղևորությունն առանց որևէ **երրորդ կողմի միջնորդության**: Յուրաքանչյուր երրորդ դեպքում (32.5%) միգրանտին որոշ աջակցություն են ցուցաբերել ուղևորության երկրում բնակվող ընկերներն ու ազգականները և ավելի քիչ դեպքերում (11.3%) օգնությունը տրամադրվել է անհատ միջնորդի կողմից (կրկին ուղևորության երկրում): Տեղական և օտարերկրյա կազմակերպությունների աջակցությունից օգտվել է աշխատանքային միգրանտների միայն 4.6%-ը:

Այն դեպքերում, երբ միգրանտն ունեցել է որևէ ֆորմալ կամ ոչ ֆորմալ միջնորդ, տրամադրված աջակցությունը հիմնականում ներառում էր օգնություն աշխատանք գտնելու հարցում (57.8%), սննդով և բնակարանով ապահովում (46.1%), ճանապարհաձախսի վճարում (30.5%) կամ պարտքով գումար՝ սկզբնական շրջանում ծախսերը հոգալու համար (17.2%): Մի քանի միգրանտների (6.3%) օգնել են ստանալ մուտքի արտոնագիր (վիզա), այն երկրների համար, որտեղ վերջինս պահանջվում էր:

Հարցվողների ճնշող մեծամասնությունը պնդում էր, որ միջնորդներն ամբողջությամբ կատարել են իրենց սկզբնական խոստումները (76.3%) կամ էլ կատարել են դրանք կիսով չափ (18.3%): Միայն 10 միգրանտ է նշել, որ միջնորդներից իրենց սպասումները չեն արդարացել:

Աշխատանքի և աշխատավարձի մասին սահմանափակ ինֆորմացիայի պատճառով, միգրանտների զգալի մասը (40.3%) ընդհանրապես չէր պլանավորել վերջին աշխատանքային **ուղևորության տևողությունը**: Նրանք, ովքեր կարողացել են կանխատեսել իրադրությունը, հիմնականում պլանավորել էին մնալ ուղևորության երկրում 6-12 ամիս (55.0%): Փոքրաթիվ են այն միգրանտները, որոնք պլանավորել էին երկրում մնալ 3 ամսից պակաս կամ 1 տարուց ավել (6.1% և 11.4% համապատասխանաբար): Ստացված տեղեկություններով կարող ենք մոտարկել, որ ուղևորության միջին պլանավորված տևողությունը 8 ամիս է եղել:

Ինչ վերաբերում է **ուղևորության ֆինանսավորմանը**, ապա պետք է ասել, որ միգրանտների 42.0%-ը կարողացել է հոգալ ծախսերը իրենց տնային տնտեսության բյուջեից: Այնուամենայնիվ, դեպքերի մեծամասնությունում, միգրանտները ստիպված էին պարտք վերցնել կամ նույնիսկ վաճառել իրենց սեփականությունը (40.2% և 7.9% համապատասխանաբար): Աշխատանքային ուղևորությունների 8.3%-ը ֆինանսավորվել է միգրանտների ապագա գործատուների կողմից:

Այն դեպքերում, երբ ուղևորության երկիրը պահանջում էր **մուտքի վիզա**, միգրանտների մեծամասնությունը (88.9%) հավաստեց, որ այն ստացել է միայն պաշտոնական վճարումներ կատարելով: 4 միգրանտներ պնդեցին, որ իրենք ստիպված են եղել հավելյալ վճարել (կաշառել) պաշտոնյաներին՝ մուտքի վիզա ձեռք բերելու համար: Ընդ որում, հարցվողների 5.1%-ի խոսքերով, իրենք գիտեն մարդկանց, ովքեր ստիպված են եղել կաշառք տալ՝ օտար երկրների մուտքի վիզա ձեռք բերելու համար:

Ինչ վերաբերում է Հայաստանից **ելքի թույլտվություն** ստանալուն, հարցվողներից քչերն են (25 մարդ կամ հարցվողների 1.4%-ը) պնդել, որ գիտեն դեպքեր, երբ ելքի թույլտվությունը մերժվել է:¹⁶ Ըստ հարցվողների, մերժման հիմնական պատճառն այն է եղել, որ երկրից հեռանալ պլանավորող անձը պետք է ծառայեր բանակում (5 դեպք): 10 հարցվողներ ասել են, որ իրենցից կաշառք են ուզել, մինչդեռ մնացած 10 դեպքերում մերժումը չի պատճառաբանվել:

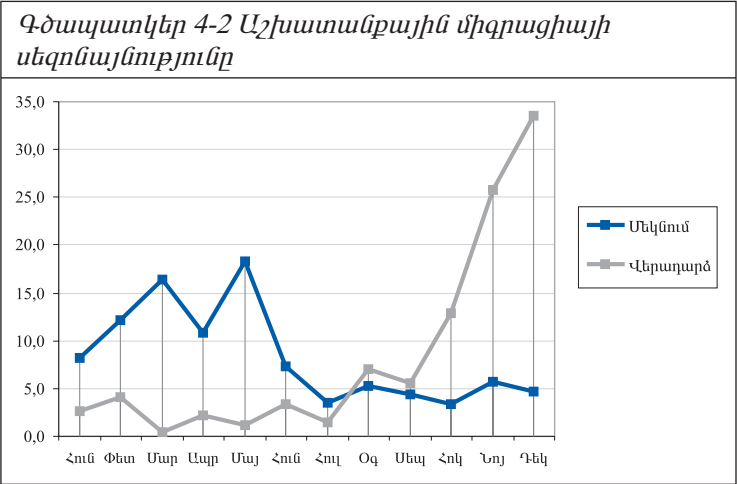
Միգրանտների փոքրամասնությունը (16.6%) մեկնել էր արտասահման հայրենակիցների բրիգադի կազմում, իսկ մնացած 82.9%-ը՝ անհատապես:

¹⁶ Ելքի թույլտվությունը ՀՀ համապատասխան պետական մարմնի կողմից անձնագրում որված կմիքն է, որը ՀՀ քաղաքացու անձնագիրը վավեր է դարձնում արտերկրում:

Ուղևորության սեզոնայնությունը և իրական տևողությունը

Արտաքին միգրացիոն գործընթացների շատ հետազոտություններ նշել են էմիգրացիոն և ռեէմիգրացիոն հոսքերի սեզոնային բնույթը: Մեր հետազոտության արդյունքները ևս թույլ են տալիս փաստել, որ աշխատանքային միգրացիան հիմնականում սեզոնային երևույթ է:

Այսպես, գծապատկեր 4-2-ը ցույց է տալիս, որ միգրանտների մեծամասնությունը երկրից հեռանում է զարման սկզբին կամ վերջին և վերադառնում է Հ ա յ ա ս տ ա ն ա շ ն ա ն վերջին կամ ձմռան սկզբին:

Ինչ վերաբերում է ուղևորության տևողությանը՝ պետք է ասել, որ միգրանտների մեծամասնությունը (67.5%) արտասահմանում է մնում 5-11 ամիս: Ինչպես արդեն նշեցինք, միգրանտների կեսից ավելին նախօրոք ծրագրել էր վերջին ուղևորության տևողությունը: Հետաքրքիր է տեսնել, արդյո՞ք այցի իրական տևողությունը համապատասխանել է նրանց ծրագրերին:

Պարզվում է, որ ուղևորության փաստացի միջին տևողությանը 9 ամիս է, որը որոշ չափով գերազանցում է միգրանտների կողմից նախօրոք պլանավորված միջին տևողությունը: Ավելին, թեև միգրանտների միայն 11.1%-ն էր երկարաժամկետ ուղևորություն պլանավորել, յուրաքանչյուր հինգերորդ միգրանտ իրականում ուղևորության երկրում բնակվել է 1 տարուց ավելի: Միաժամանակ, ոչ ավել, քան 3 ամսից Հայաստան վերադառնալ պլանավորող միգրանտների միայն 1/3-ն է ի վերջո վերադարձել նշված ժամկետում:

Հետաքրքիր էր բացահայտել, որ ուղևորության տևողությանը կախված է միգրանտներին ընդունող երկրից: Ռուսաստանում միգրանտների ուղևորության միջին տևողությունը 9 ամիս է եղել, ԱՊՀ այլ երկրներում՝ 7.5 ամիս, ԵՄ երկրներում՝ 6.5 ամիս, իսկ ԱՄՆ-ում՝ ընդամենը 2 ամիս:

Կացության կարգավիճակը

Ուղևորության երկրում միգրանտների իրավական կարգավիճակը ներկայացված է Աղյուսակ 4-1-ում:

Աղյուսակ 4-1 Աշխատանքային միգրանտների կարգավիճակը

Կարգավիճակ	Տոկոս
Ընդունող երկրի քաղաքացի	4,5
Բնակության և աշխատանքի իրավունք	8,5
Բնակության իրավունք առանց աշխատելու իրավունքի	1,3
Ժամանակավոր գրանցում	72,9
Պաշտոնապես գրանցված չէ	10,5
Դժվարանում են պատասխանել	2,2
Ընդամենը	100,0

Ինչպես երևում է, միգրանտների մեծամասնությունն ունի ժամանակավոր գրանցում (ինչը բնական է, հաշվի առնելով, որ նրանց հիմնական մասը ապրել է ԱՊՀ երկրներում), իսկ յուրաքանչյուր տասներորդ միգրանտ բառացիորեն օրինախախտ է հանդիսանում:

Հայ աշխատանքային միգրանտների միայն 4.5%-ն ունի ընդունող երկրի քաղաքացիություն: Այնուամենայնիվ, հարցված միգրանտների 21.0%-ը իրենց վերջին աշխատանքային ուղևորության ընթացքում փորձել են երկրում մշտական բնակություն հաստատել:

Զբաղվածությունը

Միգրանտների մեծամասնությանը (64.3%) **աշխատանքի հնարավորությունների մասին տեղեկացրել են** ուղևորության երկրում ապրող ազգականներն ու ընկերները: Քանի որ, ինչպես նշվեց, միգրանտները հակված են ընտրել այն երկրները, որտեղ ապրում են նրանց հարազատները, այս արդյունքը զարմանալի չէ: Միգրանտների 16.5%-ը սկսել է ինքնուրույն աշխատանք փնտրել երկիր ժամանելուց հետո: Միայն 3%-ն է օգտվել տեղական զբաղվածության գործակալությունների ծառայություններից (ուղևորության երկրում), իսկ մնացած 3%-ը թափուր աշխատատեղերի մասին տեղեկություն է ստացել ՉԼՄ-ներից:

Բավականին քաջալերող է այն փաստը, որ միգրանտների մեծամասնությունն **սկսել է աշխատել** գրեթե անմիջապես, կամ երկիր ժամանելուց հետո

առավելագույնը 30 օրվա ընթացքում (53.6% և 29.8% համապատասխանաբար): Միգրանտների 9.1%-ը աշխատանք է գտել 1-3 ամսում և միայն 2.9% դեպքերում աշխատանքի տեղավորվելը պահանջել է ավելի երկար ժամանակ: Միգրանտների 3.3%-ն այդպես էլ աշխատանք չի գտել:

Ինչպես արդեն նշվել է, նախքան աշխատանքային միգրացիայի մեջ ներգրավվելը, զբաղված միգրանտների մեծամասնությունը Հայաստանում մշտական աշխատանք է ունեցել, մինչդեռ արտերկրում աշխատանքը մեծամասամբ (դեպքերի 53.7%-ում) պատահական բնույթ է կրել:

Աշխատանքային միգրանտների զբաղվածության ամենատարածված ոլորտը շինարարությունն է՝ 2/3-ը աշխատում էին այս բնագավառում: Հաջորդ, թեև 6 անգամ ավելի հազվադեպ նշված, ոլորտներն են առևտուրը, հասարակական սնունդը և ծառայությունները: Աղյուսակ 4-2-ը համեմատում է միգրանտների զբաղվածության ոլորտները Հայաստանում և ուղևորության երկրներում:

Աղյուսակ 4-2 Ձբաղվածության ոլորտները

Ոլորտ	Արտերկրում	Հայաստանում
Շինարարություն	62,0	16,3
Առևտուր/հասարակական սնունդ	11,5	15,4
Ծառայություններ	10,6	22,9
Արտադրություն	7,2	9,3
Տրանսպորտ	3,4	6,6
Արվեստ	1,4	2,2
Գիտություն	0,7	2,2
Կրթություն	0,2	4,4
Գյուղատնտեսություն	0,0	15,9
Այլ	3,0	4,8
Ընդամենը	100,0	100,0

Ուղևորության երկրում միգրանտների 72.8%-ն ունեցել է բանվորի կարգավիճակ, ինչը երկու անգամ գերազանցում է մինչև մեկնելը Հայաստանում աշխատանք ունեցող միգրանտների թվում բանվորների տոկոսը: Սրա հաշվին է, որ դեկավարների, ծառայողների և ինքնազբաղվածների թիվը ուղևորության երկրներում շատ ավելի քիչ է (1.5, 2 և 5 անգամ համապատասխանաբար):

Միգրանտների **աշխատանքային օրվա միջին տևողությունը** 10.5 ժամ է: Միգրանտների մեծամասնությունն աշխատել է լրիվ աշխատանքային դրույքով (8-10 ժամ), կամ 12-ժամյա հերթափոխով (34.1% և 33.4% համապատասխանաբար): 5.6%-ն աշխատել է ոչ լրիվ դրույքով (1-7 ժամ)

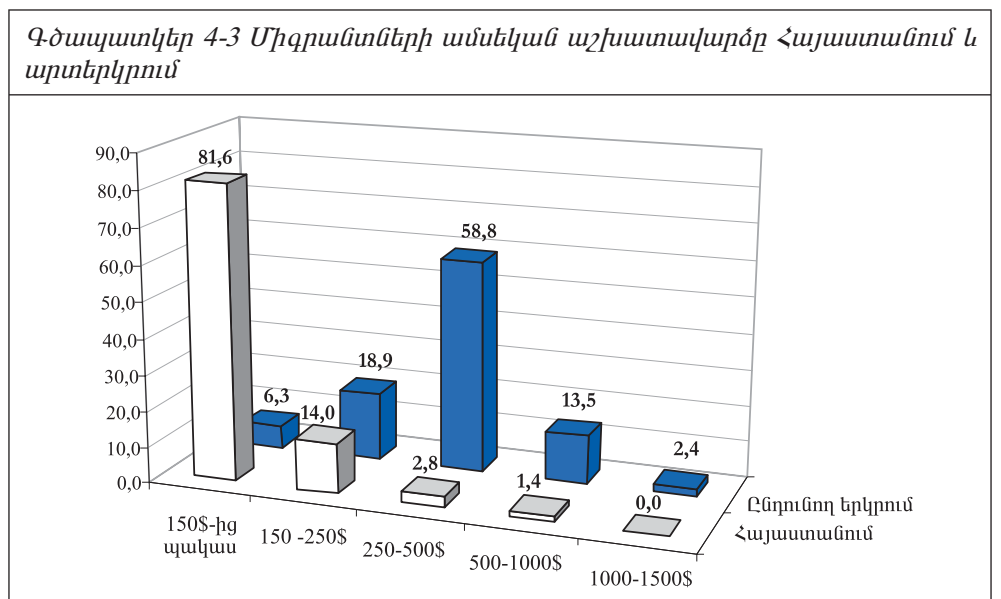
իսկ 8.0%-ը՝ օրական 12 ժամից ավելի: Աշխատանքային միգրանտներից միայն 43.9%-ն է ունեցել կանոնավոր **հանգստյան օրեր**: 22.5%-ին հանգստյան օրեր են տրամադրել հազվադեպ, իսկ յուրաքանչյուր չորրորդ միգրանտն ընդհանրապես հանգստյան օր չի ունեցել:

Այս ամենի ամենահավանական բացատրությունն այն է, որ աշխատանքային միգրանտների միայն 11.5%-ն է գործատուների հետ գրավոր **պայմանագիր** կնքել, իսկ դեպքերի ճնշող մեծամասնությունում (72.3%) գործատուների հետ հարաբերությունները հիմնված են եղել բանավոր պայմանավորվածության վրա: Այս պատճառով է հավանաբար, որ յուրաքանչյուր երրորդ դեպքում գործատուն կամ ընդհանրապես չի պահպանել նախնական պայմանավորվածությունը, կամ էլ պահպանել է այն միայն կիսով չափ: Ավելին, միգրանտների 11.9%-ը խոստովանել է, որ աշխատանքային հարաբերությունները ոչ մի կերպ կանոնակարգված չեն եղել (նույնիսկ բանավոր համաձայնությամբ), և հետևաբար կողմերը միմյանց հանդեպ որևէ պարտավորություններ չունեին:

Անդրադառնալով միգրանտների **վարձատրությանը**՝ առաջին հերթին հարկ է նշել, որ ամսեկան եկամուտին վերաբերող հարցին պատասխան է տվել հարցվողների 65.2%-ը, հետևապես մեր հետազո գնահատումը հիմնված է 454 աշխատանքային միգրանտներից 296-ի տված տեղեկությունների վրա:

Միգրանտների մեծամասնությունը (58.8%) վաստակել է ամսեկան 250-500 ԱՄՆ դոլար, և գրեթե 1/4-ը՝ 250 դոլարից պակաս: 16.9%-ի միջին ամսեկան եկամուտը գերազանցել է 500 դոլարը:

Միգրանտների միջին հաշվարկված ամսեկան եկամուտը կազմում է 410 ԱՄՆ դոլար, ընդ որում, նվազագույնը՝ 100 և առավելագույնը՝ 1500 դոլար: Թեև միջին եկամուտը բացարձակ առումով 4 անգամ ավելի բարձր է, քան միգրանտները

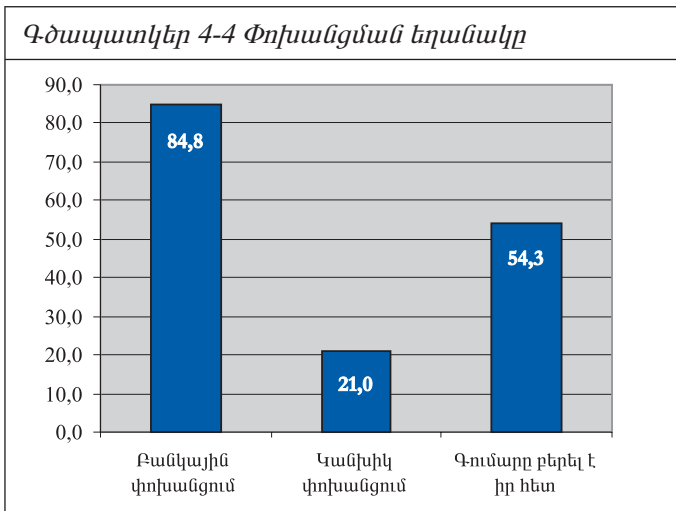
ստանում էին Հայաստանում, հարաբերական առումով այն իհարկե այնքան էլ բարձր չէ: Եթե հաշվի առնենք ուղևորության կարճ տևողությունը, ապա թվում է, թե 400-500 ԱՄՆ դոլար եկամուտով միգրանտներն ի վիճակի կլինեին միայն ետ վերադարձնել պարտքերը (եթե այդպիսիք կան), ծածկել ճանապարհածախսն ու հոգավ ընթացիկ ծախսերը, որոնք նույնիսկ Ռուսաստանում շատ ավելի բարձր են, քան Հայաստանում: Այս հանգամանքը կարող է իրոք աշխատանքային միգրացիայի տնտեսական արդյունավետությունը կասկածի տակ դնել, եթե իհարկե միգրանտների իրական եկամուտները չեն թերագնահատվել:

Դրամական փոխանցումներ

Հարցվողների 18.8%-ը հավաստում էր, որ իրենց միգրանտ հարազատները երբեք տնային տնտեսությանը գումար չեն ուղարկել: Այն միգրանտների մեծամասնությունը, ովքեր իրենց ընտանիքին ֆինանսապես աջակցելու ուղիներ այնուամենայնիվ գտել են (55.7%), իրենց վերջին այցի ընթացքում գումար են ուղարկել 2-6 անգամ:

Միգրանտների մեծամասնությունը (70.9%) առաջին անգամ կարողացել է ընտանիքին գումար ուղարկել մեկնելուց հետո 2 ամսվա ընթացքում: Յուրաքանչյուր հինգերորդ միգրանտ իր առաջին տնտեսումն ուղարկել է 3-6 ամսվա ընթացքում և միգրանտների միայն 4.6%-ն է առաջին անգամ դրամական փոխանցում կատարել մեկնելուց ավելի քան 6 ամսից հետո: Հարցման արդյունքում գրանցված միջին ժամանակահատվածը 2.4 ամիս է:

Դրամական փոխանցումների ամենատարածված եղանակը բանկային փոխանցումն էր. արտասահման իրենց վերջին ուղևորության ընթացքում միգրանտների 84.8%-ը օգտվել է բանկային ծառայություններից: Ի հակակշիռ՝ տնային տնտեսությունների միայն 21.0%-ն է կանխիկ գումար ստացել այլ անձանց միջոցով: Միգրանտների կեսից ավելին (54.3%) գումարը բերել է իր հետ:

Մեր կարծիքով, բանկային փոխանցումների գերակշռությունը պայմանավորված է Հայաստանի բանկային համակարգի և հատկապես Հայաստանի և ԱՊՀ երկրների միջև բանկային փոխանցումների համակարգի բարելավումներով: Ներկայումս բանկերի մեծ մասը երաշխավորում է գումարի վայրկենական փոխանցում ընդամենը 1% տոկոսադրույքով: Այս արագ և մատչելի ծառայությունները թույլ են տալիս միգրանտներին խուսափել անցանկալի անհանգստությունից՝ կապված գումարը պետք եղած ժամանակ Հայաստան հասցնելու համար հուսալի մարդ գտնելու, կամ էլ մինչ Հայաստան վերադառնալը ընտանիքներին առանց ֆինանսական օգնության թողնելու հետ: Նշված ենթադրությունները հիմնավորվում են միգրանտների կողմից բանկային ծառայությունների գնահատմամբ: Գրեթե բոլոր հարցվածները բավարարված են բանկային փոխանցման արագությամբ (96.4%), վստահելիությամբ (97.4%) և ծառայությունների արժեքով (95.8%):

Հարցման արդյունքների համաձայն, վերջին ուղևորությունից յուրաքանչյուր միգրանտի ուղարկած/բերած միջին գումարն ընդհանուր առմամբ կազմել է 1540 ԱՄՆ դոլար: Այս թիվը նույնպես կարող է թերագնահատված լինել, սակայն, մեր կարծիքով, այն ավելի մոտ է իրականությանը, քան միգրանտների՝ ամսեկան եկամուտի վերաբերյալ տվյալները: Իսկապես, շատ հակասական է թվում. տիպական աշխատանքային միգրանտը, որի ամսեկան *միջին* եկամուտը 400 ԱՄՆ դոլար էր 9 ամիս *միջին* տևողությամբ ուղևորության ընթացքում, դժվար թե կարողանար տնտեսել *միջինում* 1540 ԱՄՆ դոլար, քանի որ դա կնշանակեր, որ նա ապրուստի վրա ծախսել է ամսեկան 200 դոլարից էլ քիչ գումար՝ նույնիսկ անտեսելով ճանապարհածախսն ու պարտքերի վերադարձը (եթե այդպիսիք եղել են):

Եթե բազմապատկենք հաշվարկված 1540 ԱՄՆ դոլարը վերջին 3 տարիների ընթացքում յուրաքանչյուր միգրանտի կատարած ուղևորությունների միջին թվով (1.8), ապա յուրաքանչյուր տնային տնտեսության ստացած միջին եկամուտը կազմել է 2772 ԱՄՆ դոլար: Սա թույլ է տալիս գնահատել 2002-2005 թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածում եթե ոչ ճշգրիտ, ապա գոնե նվազագույն ֆինանսական ներհոսքը Հայաստան՝ աշխատանքային միգրացիայի շնորհիվ. 260-330 միլիոն ԱՄՆ դոլար՝ կախված միգրանտների բացարձակ թվից (չհաշված «անհաջող» ուղևորությունների 18.8%-ը), կամ տարեկան միջինում 100 միլիոն ԱՄՆ դոլար: Հետաքրքիր է, որ տարեկան կտրվածքով ֆինանսական ներհոսքի միևնույն ծավալն է արձանագրվել 1996 թ.-ին «ՀՀ բնակչության միգրացիան հետխորհրդային ժամանակահատվածում» հետազոտության զեկույցում (զեկույցը վերաբերում է 1991-1995 ժամանակահատվածին):¹⁷ Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով, որ նշված հետազոտությունը վերաբերում էր արտաքին միգրացիոն գործընթացներին ընդհանրապես, գնահատված ներհոսքն ամբողջությամբ աշխատանքային միգրանտների կողմից չէր ապահովվում:

¹⁷ ՀՀ բնակչության միգրացիան հետխորհրդային ժամանակահատվածում, Պրոֆ Ս. Կարապետյանի անկախ հետազոտական խումբ, Երևան, 1996, էջ 31 (աղբյուրը՝ Ռ. Եգանյան, Ն. Շահնագարյան, «Աշխատանքային էմիգրացիան Հայաստանից. գրականության ակնարկ», Երևան, 2004)

Բնակելի պայմանները

Արտասահմանում աշխատելիս միգրանտների մեծամասնությունը (38.5%) բնակարան էր վարձում: Ընդ որում, 28.9%-ը վարձում էր առանձին կացարան, իսկ 9.6%-ը այն կիսում էր ընկերների կամ բարեկամների հետ: Բնականաբար Եվրոպայում և ԱՄՆ-ում բնակարանի վարձակալությունն ավելի տարածված է. հայ աշխատանքային միգրանտների կեսից ավելին այդ երկրներում բնակարան էր վարձում կամ մենակ (41.0%), կամ ընկերների հետ (15.0%):

Յուրաքանչյուր երրորդ հայ աշխատանքային միգրանտ (30.3%) ապրում էր կամ իր աշխատանքի վայրում (գրասենյակ, գործարան և այլն), կամ բարաքներում: Հարկ է նշել, որ նման պայմաններում ապրող միգրանտների 99.2%-ն աշխատել է ՌԴ-ում:

Մեկ այլ տարածված տարբերակ է ուղևորության երկրում բնակվող բարեկամների և ընկերների տանն ապրելը: Վերջինս ընտրվել է ընդհանուր առմամբ միգրանտների 20.6%-ի, Ռուսաստանում՝ 19.2%-ի և այլ երկրներում՝ գրեթե 32%-ի կողմից: Որոշ միգրանտներ բնակվել են հանրակացարաններում (6.7%) կամ գործատուների տանը (3.8%):

Աղյուսակ 4-3 Բնակավայրի տիպը

Տարբերակ	Տոկոս
Վարձել է առանձին բնակարան	29.0
Ապրել է աշխատավայրում կամ բարաքներում	27.5
Ապրել է բարեկամների տանը	20.5
Բնակարան է վարձել ընկերների հետ	9.6
Ապրել է հանրակացարանում	6.7
Ապրել է գործատուի տանը	3.8
Ունի սեփական բնակարան	0.9
Այլ	0.4
Դժվարացել է պատասխանել	1.6
Ընդամենը	100.0

Միգրանտների մեծամասնությունը բավարարված էր կացարանային պայմաններով: Բացի այդ, ինչպես կարելի էր ենթադրել, նրանք, ովքեր աշխատել են ԱՄՆ-ում և Եվրոպայում, իրենց բնակարանային պայմաններն ավելի բարձր են գնահատել, քան նրանք, ովքեր մեկնել էին Ռուսաստան և ԱՊՀ այլ երկրներ:

Համեմատելով ուղևորության երկրում միգրանտների կացարանային պայմանները Հայաստանի պայմանների հետ՝ հարցվողների մեծամասնությունը (53.2%) փաստել է, որ ընդունող երկրում պայմաններն ավելի լավն էին: Ինչպես և սպասվում էր, այս խումբը հիմնականում կազմում են նրանք, ովքեր ապրել են բարեկամների տանը կամ առանձին բնակարան են վարձել: Միգրանտների 31.1%-ը կարծում է, որ ընդունող երկրում պայմաններն ավելի վատն էին, իսկ 11.3%-ը նշել է, որ պայմանները նույնն էին, ինչ Հայաստանում:

Հիմնախնդիրները

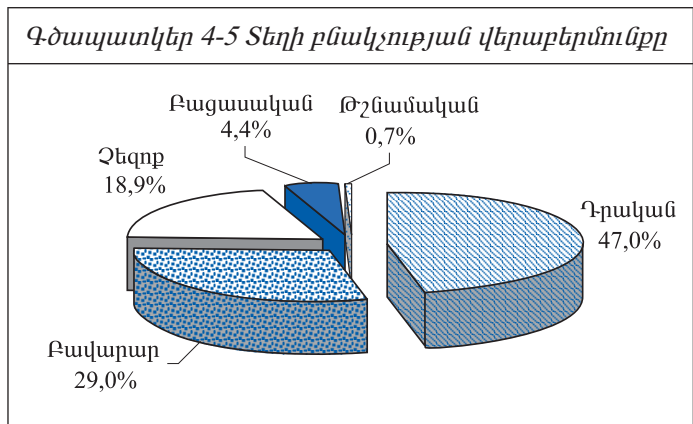
Միակ երկրները, որտեղ հարցված միգրանտները հանդիպել են որոշակի խնդիրների ԱՄՆ-ն և Ռուսաստանն են (3.3% և 96.7% համապատասխանաբար): Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով ԵՄ և ԱՊՀ առանձին երկրներ մեկնած հարցվողների փոքր թիվը, չի կարելի պնդել, որ հայազգի միգրանտներն այդ երկրներում որևէ խնդիրների չեն հանդիպում:

Քանի որ ԱՄՆ-ում միգրանտների բացարձակ թիվը նույնպես բավարար չէ որևէ ընդհանրացում անելու համար, այս բաժնում կնկարագրենք միայն այն հիմնախնդիրները, որոնց հետ աշխատանքային միգրանտները բախվել են Ռուսաստանում:

Հարցվողների կողմից նշված խնդիրները կարելի է բաժանել 3 խմբի. ա) բյուրոկրատական խնդիրներ (ժամանակավոր գրանցման գործընթաց, ոստիկանության կողմից կաշառքի պահանջ, փաստաթղթերի հաճախակի ստուգում), բ) խնդիրներ՝ կապված աշխատանքի հետ (աշխատանք գտնելու դժվարություններ, նախապես պայմանավորվածից քիչ վարձատրություն), և գ) պետական մարմինների և տեղի բնակչության բացասական վերաբերմունք: Ընդ որում, 51-65 տարեկան միգրանտների մեծ մասը խնդիրներ է ունեցել կապված աշխատանքի հետ, իսկ ավելի երիտասարդ միգրանտները հաճախակի հանդիպել են բյուրոկրատական խոչընդոտների:

Տեղական իշխանությունների և բնակչության վերաբերմունքը

Միգրանտների մեծամասնությունը (52.5%) գտնում է, որ իրենց նկատմամբ տեղական իշխանությունների վերաբերմունքը դրական էր կամ ընդունելի: Միգրանտների միայն 2.0%-ն է պնդել, որ իշխանություններն իրենց

նկատմամբ թշնամաբար էին տրամադրված: Ընդ որում, բավականին բնական է, որ կառավարությունն ու ղեկավար մարմինները ավելի բացասաբար էին տրամադրված նրանց նկատմամբ, ովքեր խախտել էին գրանցման կանոնները:

Համեմատած իշխանությունների վերաբերմունքի հետ, միգրանտներն ավելի բարձր են գնահատել երկրի բնակչության վերաբերմունքը: 46.5%-ը կարծում է, որ տեղի բնակչությունը հայազգի միգրանտներին դրական է վերաբերվում, 28.6%-ը հասարակական վերաբերմունքը բավարար է գնահատել, իսկ 18.7%-ի կարծիքով բնակչության վերաբերմունքը չեզոք է: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ ըստ հարցման արդյունքների, ընդունող երկրների բնակիչներն ավելի լավ վերաբերմունք ունեն կին միգրանտների նկատմամբ, քան տղամարդկանց:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՇԱՀԱԳՈՐԾՈՒՄ ԵՎ ԹՐԱՖԻՔԻՆԳ

Փորձելով գնահատել աշխատանքային միգրացիայի որոշ բացասական դրսևորումների տարածվածությունը՝ խնդրել ենք հարցվողներին հիշել իրենց ընկերների, հարազատների և ծանոթների հետ տեղի ունեցած իրական դեպքեր, երբ նրանք, խաբեությամբ արտասահման տեղափոխվելով, ենթարկվել են աշխատանքային շահագործման կամ ստիպված են եղել զբաղվել մարմնավաճառությամբ:

250 հարցվողներ (14.3%) մտաբերել են աշխատանքային շահագործման դեպքեր, իսկ 3.1%-ը (54 հարցվող) նշել է կանանց սեռական թրաֆիքինգի դեպքեր: Թերևս բնական է, որ աշխատանքային շահագործման դեպքեր հիշած հարցվողների մեծամասնությունը պատկանում է այն ընտանիքներին, որոնք ներգրավված են եղել աշխատանքային միգրացիայի գործընթացում: Ավելին, Շիրակում, ուր միգրացիոն ակտիվությունն ամենաբարձրն է, գրեթե յուրաքանչյուր երրորդ հարցվող պնդում էր, որ իրեն հայտնի են արտերկրում հայերի աշխատանքային շահագործման դեպքեր: Այս արդյունքները, այնուամենայնիվ, չեն կարող վերածվել նույնիսկ մոտավոր բացարձակ թվերի, քանի որ շատ դեպքերում խոսքը կարող էր գնալ թրաֆիքինգի միևնույն զոհերի մասին (հատկապես երբ խոսքը վերաբերում է փոքր բնակավայրերին):

Գ Լ ՈՒ Խ 5. ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ ԵՎ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ

Բացի օբյեկտիվ փաստերն ու տվյալները ներկայացնելուց, անհրաժեշտ է նաև ուսումնասիրել միգրանտների և նրանց ընտանիքների անդամների՝ աշխատանքային միգրացիայի պատճառների և հետևանքների սուբյեկտիվ ընկալումը: Այս գլուխը նվիրված է երևույթի գնահատմանը՝ հարցվողների աչքերով:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ

Հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ աշխատանքային միգրացիայի հիմնական պատճառները Հայաստանում աշխատանքի հետ կապված հիմնախնդիրներն են (96.9%): Այդ թվում, հարցվողների 51%-ը նշել է աշխատատեղերի բացակայությունն առհասարակ, 43.0%-ը՝ բավարար վարձատրվող աշխատատեղերի պակասը, իսկ 2.9%-ը՝ իրենց մասնագիտությամբ աշխատատեղերի բացակայությունը: Բոլորովին զարմանալի չէր, որ 454 աշխատանքային միգրանտներից միայն 12-ն են բռնել միգրացիայի ճանապարհը այլ պատճառներով, ինչպիսիք են, օրինակ, անառողջ բարոյահոգեբանական մթնոլորտը կամ ոչ կայուն քաղաքական իրավիճակը:

Հետաքրքիր էր նկատել, որ միջին տարիքի միգրանտները հիմնականում հաշվի են առել աշխատավարձի գործոնը, իսկ 21-30 և 51-ից բարձր տարիքային խմբերի միգրանտների մեծամասնությունը մեկնել էր Հայաստանից, որովհետև ընդհանրապես ի վիճակի չեն եղել աշխատանք գտնել: Այս արդյունքը կարելի է բացատրել նրանով, որ Հայաստանում միջին տարիքի բնակչության զբաղվածության մակարդակն ընդհանուր առմամբ ավելի բարձր է: Միջին տարիքի մարդկանց նկատմամբ աշխատաշուկայում ավելի մեծ պահանջարկը ռացիոնալ հիմքեր ունի. երիտասարդները հիմնականում չունեն բավարար փորձ, իսկ տարեցներն այնքան էլ լավ չեն տիրապետում ժամանակակից շուկայում կողմից պահանջվող ունակություններին: Ահա թե ինչու միջին տարիքի բնակչությունը նախընտրում է գտնել «լավ» աշխատանք, քան պարզապես ընդլայնել աշխատանքային փորձը:

Նույն ենթադրությամբ կարելի է հիմնավորել նաև այն, թե ինչու բարձրագույն կրթությամբ և գիտական աստիճանով միգրանտներն աշխատաշուկայից ավելի բարձր ակնկալիքներ ունեն: Պարզվում է, որ վերջիններիս 55.1%-ը Հայաստանից հեռացել է անբավարար վարձատրության պատճառով, մինչդեռ ավելի ցածր կրթական մակարդակ ունեցող միգրանտների մեծամասնությունն ընդհանրապես Հայաստանում աշխատանք չէր կարողացել գտնել:

Աշխատանքային միգրացիայի լրացուցիչ պատճառների շարքում հարցվողները նշել են Հայաստանի զարգացման հեռանկարների բացակայությունը (9.4%), գործարարությանը զբաղվելու խոչընդոտները (9.4%), անառողջ բարոյահոգեբանական մթնոլորտը (5.6%) և ոչ կայուն աշխարհաքաղաքական իրավիճակը (0.7%):

Հաշվի առնելով երկրից ցածր աշխատավարձի պատճառով մեկնող միգրանտների սովոր զանգվածը, անհրաժեշտ ենք համարել գնահատել նրանց նվազագույն պահանջները ամսեկան վարձատրության չափի վերաբերյալ: Պարզվում է, որ ամսեկան միջին եկամուտը, որի դեպքում միգրանտն այլևս չի մեկնի արտասահման աշխատելու, կազմում է 337 ԱՄՆ դոլար, ինչը մոտավորապես 10 անգամ գերազանցում է ՀՀ կառավարության կողմից ներկայումս սահմանված աշխատավարձի մինիմալ չափը:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ

Միգրանտների մեծամասնությունը հավաստել է, որ վերջին ուղևորությունը մասամբ արդարացրել է իրենց սպասումները (63.7%), իսկ 12.3%-ն ուղևորությունից լիովին բավարարված է: Միաժամանակ յուրաքանչյուր հինգերորդ միգրանտի սպասումներն ընդհանրապես չեն արդարացել: Ընդ որում միգրանտների 79.5%-ն ուրիշներին խորհուրդ կտար մեկնել արտասահման աշխատելու:

Ինչ վերաբերում է միգրանտների ընտանիքների անդամների գնահատականներին, ապա դրանք պակաս լավատեսական են. յուրաքանչյուր երրորդ ընտանիքի սկզբնական ակնկալիքները չեն արդարացել, ուստի հարազատները պնդում են, որ միգրանտների՝ արտասահմանում աշխատել շարունակելն անիմաստ է:

Հարցվողների կարծիքով, այն փաստը, որ իրենց ընտանիքի անդամները ժամանակավորապես աշխատում են արտասահմանում, իրականում չի ազդում **ընտանիքի կառուցվածքի** վրա: Մեծ մասամբ նրանք կարծում են, որ եթե միգրանտները մնային Հայաստանում, երեխաների և ամուսնացածների թիվը նույնը կլիներ: Սա բավականին տրամաբանական է, եթե հաշվի առնենք, որ միգրանտների մեծամասնությունը 41-50 տարեկան ամուսնացած տղամարդիկ են: Ինչ վերաբերում է ավելի երիտասարդ միգրանտներին, միգրացիայի ժամանակավոր բնույթը, թերևս, չի խանգարում նրանց ամուսնանալ և երեխա ունենալ. նման իրավիճակների Հայաստանում կարելի է հանդիպել շատ հաճախ:

Ի տարբերություն վերը նշվածի, հարցվողների մեծամասնությունը (76.1%) հավատացած է, որ իրենց ընտանիքը ֆինանսապես ավելի վատ վիճակում կլիներ, եթե իրենց հարազատների մեջ չլիներին աշխատանքային միգրանտներ: Հարցվողների մնացած 1/4-ը, կարծում է, որ ֆինանսական դրությունը

հավանաբար կլինեն նույնը (19.5%), կամ նույնիսկ ավելի լավ (3.1%): Այս իմաստով նշանակալի կապ է հաստատվել հարցվողների կարծիքների և միգրանտների կողմից վերջին ուղևորության ընթացքում դրամական փոխանցումների ծավալի միջև: Այն տնային տնտեսությունները, որոնք կարծում են, որ աշխատանքային միգրացիան **տնտեսապես արդյունավետ** է, միգրանտի վերջին ուղևորության շնորհիվ ստացել են միջինում 1637 ԱՄՆ դոլար, մինչդեռ նրանք, ովքեր կասկածներ են հայտնում միգրացիայի տնտեսական հիմնավորվածության մասին, ստացել են միջինում 4 անգամ պակաս եկամուտ (մոտ 400 դոլար):

Հարցվողները տարբեր կարծիքներ արտահայտեցին ընտանիքի **բարոյահոգեբանական մթնոլորտի** վրա աշխատանքային միգրացիայի ազդեցության վերաբերյալ: Այնուամենայնիվ, պատասխանների բաշխումը խոսում է այն մասին, որ միգրացիան ընտանիքում տիրող մթնոլորտի վրա ավելի շուտ դրական կերպով է անդրադարձել: Միգրացիայի ազդեցությունը բացասական գնահատողների հարաբերությունը դրական գնահատական տվածներին մոտավորապես 1:3 է (կամ 17.3%-ը 40.3%-ի):

Առաջին տեսակետի ամենահավանական բացատրությունն այն է, որ թեկուզ կարճ ժամանակով՝ ընտանիքը մասնատվում է: Այս փաստարկը հիմնավորվում է նրանով, որ այս հարցում հարցվողների դիրքորոշումը կախված է միգրանտների ուղևորության միջին տևողությունից. այն դեպքերում, երբ հարցվողների կարծիքով միգրացիան բարենպաստ կերպով է ազդել ընտանիքի ընդհանուր մթնոլորտի վրա, միգրանտների աշխատանքային ուղևորությունը տևել է 8 ամսից պակաս: Ի հակակշիռ՝ այն միգրանտները, որոնց ընտանիքները մտահոգված են միգրացիայի բացասական հոգեբանական հետևանքներով, արտասահմանում անցկացրել են միջինում 10.5 ամիս:

Միաժամանակ հարցվողների գնահատականը կախված է նրանից, թե արդյո՞ք մինչև արտասահման մեկնելը միգրանտը Հայաստանում ունեցել է աշխատանք: Պարզվում է, որ միգրացիայի դրական ազդեցությունը փաստող ընտանիքների 60%-ի դեպքում միգրանտները գործազուրկ էին: Իսկապես, գործազրկությունը, ֆինանսական միջոցների սակավությունը և ապրուստի միջոցների տևական որոնումը կարող են ընտանիքի բարոյական վիճակին շատ ավելի մեծ վնաս հասցնել, քան որոշ ժամանակով ընտանիքից հեռու գտնվելը:

Աշխատանքային միգրացիայի սոցիալական հետևանքներից մեկը կարող է լինել հասարակական կապերի թուլացումը. հարցվողների մոտավորապես 1/3-ի հավաստմամբ, ընտանիքի որոշ անդամների միգրացիայի պատճառով նրանք իրենց ընկերների, բարեկամների, ծանոթների հետ ավելի քիչ են շփվում: Այս իրավիճակը կարող է վերագրվել աշխատանքային միգրանտների սեռատարիքային կառուցվածքին: Նրանց մեծամասնությունը երիտասարդ կամ միջին տարիքի տղամարդիկ են, որոնք հավանաբար հանդիսանում էին ընտանիքը հասարակության հետ կապող ամենաուժեղ օղակը:

Գ Լ ՈՒ Խ 6. Մ Ի Գ Ր Ա Ց Ի ՈՆ Պ Ո Տ ԵՆ Ց Ի Ա Լ Ի Գ Ն Ա Հ Ա Տ ՈՒ Մ Ը

Հետազոտության արդյունքների հիման վրա՝ այս գլխում կանխատեսվում են Հայաստանի բնակչության ներքին և արտաքին միգրացիոն հոսքերը 2005 թ-ին՝ ներառյալ ժամանակավոր և մշտական էմիգրացիան: Ստացված տվյալները երկրի բնակչության վրա հնարավորինս ճշգրիտ տարածելու համար, տվյալները վերցված են տնային տնտեսությունների հիմնական ներկայացուցչական ընտրանքից:

Ն Ե Ր Ք Ի Ն Մ Ի Գ Ր Ա Ց Ի ՈՆ Պ Ո Տ ԵՆ Ց Ի Ա Լ Ը

Հետազոտված տնային տնտեսությունների անդամների 5.1%-ը կցանկանային փոխել իրենց ներկայիս բնակավայրը՝ ՀՀ-ի մեկ այլ բնակավայրում, հիմնականում Երևանում (3.0%), ապրելու և աշխատելու համար: Տնային տնտեսությունների անդամների 1.3%-ը ծրագրել էին տեղափոխվել արդեն իսկ 2005 թ.-ին, ընդ որում նրանց գրեթե կեսը (0.6%) տեղափոխվելու է Երևան: Բացարձակ թվի վերաժելով՝ սա նշանակում է, որ Հայաստանի շրջանների մոտավորապես 13.000 բնակիչներ այս տարի ամենայն հավանականությամբ կհաստատվեն Երևանում:

Մեր կարծիքով, բնակչության՝ մայրաքաղաք տեղափոխվելու ձգտումը պայմանավորված է թե՛ օբյեկտիվ և թե՛ սուբյեկտիվ գործոններով: Երևանը, իհարկե, հանրապետության մյուս բնակավայրերից առանձնանում է իր ապրելակերպով և հնարավորություններով, սակայն կենսամակարդակի կտրուկ տարբերության վերաբերյալ բնակչության պատկերացումն այդքան էլ չի համապատասխանում իրականությանը:

Ըստ հարցման արդյունքների, միգրացիոն հոսքը դեպի Երևան հիմնականում կձևավորեն մայրաքաղաքին մոտ գտնվող շրջանների՝ Արագածոտնի, Արարատի և Կոտայքի բնակիչները (66.7%), իսկ ավելի փոքր մասը կկազմեն աղետի գոտու՝ Լոռու և Շիրակի բնակիչները (33.3%):

Երևան տեղափոխվողների մյուս առանձնահատկությունն այն է, որ նրանց մեծամասնությունը 34 տարեկանից երիտասարդ է և ներկայացնում է միջինից ցածր կենսամակարդակ ունեցող ընտանիքները:

Ա Ր Տ Ա Ք Ի Ն Մ Ի Գ Ր Ա Ց Ի Ա Ց Ի Հ Ա Ն Դ Ե Պ Վ Ե Ր Ա Բ Ե Ր Մ ՈՒ Ն Զ Ը

Մշտական էմիգրացիայի հանդեպ վերաբերմունքը

Հարցվողներին խնդրել էինք հայտնել իրենց վերաբերմունքն այն հայրենակիցների նկատմամբ, ովքեր լքում են Հայաստանը՝ արտերկրում մշտական բնակություն հաստատելու նպատակով: Կիրառվել է 1-4 բալանոց

սանդղակ, որտեղ 1-ը նշանակում էր բացասական, 2-ը՝ ավելի շուտ բացասական, 3-ը՝ ավելի շուտ դրական և 4-ը՝ դրական վերաբերմունք: Արդյունքը եղավ այն, որ հստակ բացասական դիրքորոշում ցույց տվեց հարցվողների 39.8%-ը (ամենամեծ խումբը), ինչը մոտավորապես 1.5 անգամ գերազանցում է դրական վերաբերմունք ունեցող հարցվողների տոկոսը: Այնուամենայնիվ, «ավելի շուտ դրական» և «ավելի շուտ բացասական» դիրքորոշումները համապատասխան բևեռների հետ միավորելիս պարզվում է, որ երևույթը դատապարտողների տոկոսը մշտական միգրացիային դրական վերաբերմունք ունեցողների տոկոսից այնքան էլ բարձր չէ (52.8% և 44.8% համապատասխանաբար): Այսպիսով, կարող ենք եզրակացնել, որ հայ հասարակությունը հակված է երևույթին բացասաբար վերաբերվել, սակայն ոչ ծայրահեղ կերպով:

Պարզելու համար, թե բնակչության որ խմբերն ունեն այս կամ այն դիրքորոշումը, մենք հարցվողների վերաբերմունքը համադրել ենք նրանց սեռի, կրթության, բնակավայրի տիպի, ընտանիքում միգրանտի առկայության կամ բացակայության, ինչպես նաև տնային տնտեսության կենսամակարդակի փոփոխականների հետ:

Ինչպես սպասվում էր, ամենահաստատուն կապը նկատվում է տնային տնտեսությունների վերաբերմունքի և միգրացիոն գործընթացի հետ նրանց առնչության միջև: Ի տարբերություն հարցվողների մյուս խմբի, այն ընտանիքները, որոնք ներառված են աշխատանքային միգրացիայի գործընթացում, մշտական միգրացիային հիմնականում դրական կերպով են վերաբերվում (54.9%): Այս արդյունքը շատ կարևոր է, քանի որ հիմք է տալիս կարծելու, որ հարցված տնային տնտեսությունների մեծամասնությունը չի առարկի, եթե իրենց ընտանիքի անդամները, որոնք արտասահման են մեկնել ժամանակավոր աշխատանքի, վերջին հաշվով որոշեն մնալ ուղևորության երկրում:

Բացի այդ, պարզվում է, որ կանայք երկրից մշտապես հեռացողների նկատմամբ պակաս հանդուրժող են, քան տղամարդիկ: Բացասական դիրքորոշում է արտահայտում կանանց 54.5%-ը, մինչդեռ տղամարդիկ բաժանվել են գրեթե հավասար խմբերի՝ 49.8%-ն ունի բացասական վերաբերմունք և 50.2%-ը՝ դրական:

Գրեթե նույն բաշխման ենք ականատես լինում գյուղական և քաղաքային բնակչության վերաբերմունքը համեմատելիս. վերջինս պակաս քննադատորեն է մոտենում մշտական միգրացիային (բացասական վերաբերմունք ունի քաղաքային բնակավայրերում հարցվածների 50.7%-ը, իսկ գյուղական համայնքներում՝ 55.7%-ը): Այս արդյունքը բավականին բնական է, եթե հաշվի առնենք, որ քաղաքային շրջանների միգրացիոն ակտիվությունը շատ ավելի բարձր է, քան գյուղական շրջաններինը:

Հետաքրքիր տարակարծություն կա միջնակարգից ցածր կրթությամբ և գիտական աստիճան ունեցող հարցվողների միջև: Եթե առաջին խմբի միայն

30%-ն է արդարացնում մշտական էմիգրանտներին, երկրորդ խմբի ճնշող մեծամասնությունը (85.8%) դրական վերաբերմունք ունի միգրացիայի այս տիպի հանդեպ:

Տարբեր սոցիալական դասերի վերաբերմունքը վերլուծելիս՝ պարզվեց, որ բարձր կենսամակարդակով ընտանիքները մշտական միգրացիայի հանդեպ անտարբերություն են ցուցաբերում. այս խմբում թե՛ դրական, թե՛ բացասական դիրքորոշումների կշիռը նույնն է (50%): Սա կարող է պայմանավորված լինել տարբեր կենսամակարդակ ունեցող ընտանիքների միգրացիոն ակտիվությամբ. ինչպես արդեն նշել ենք նախորդ գլուխներում, միջինից բարձր կենսամակարդակ ունեցողները հակված են ցուցաբերելու ցածր միգրացիոն ակտիվություն:

Աշխատանքային էմիգրացիայի հանդեպ վերաբերմունքը

Ի տարբերություն մշտական էմիգրացիայի գնահատման հարցում հասարակական տարածայնությանը, հարցվողները գրեթե համախոհ են աշխատանքային միգրացիայի գնահատականներում: Աշխատանքային միգրացիան հարցվողների մեծամասնությունը (58%) գնահատում է իբրև դրական երևույթ և 28.4%-ը՝ ավելի շուտ դրական երևույթ, ինչը նշանակում է, որ բնակչության ճնշող մեծամասնությունը (86.4%) այն համարում է ընդունելի և ողջունելի երևույթ: Յուրաքանչյուր տասը հարցվողներից միայն մեկն է դատապարտում նրանց, ովքեր աշխատանքի հնարավորություն են փնտրում արտասահմանում:

Այժմ անդրադառնանք մասնավորապես կանանց աշխատանքային միգրացիայի վերաբերյալ հարցվողների կարծիքների քննարկմանը: Պարզվում է, որ չէ բնակչության ճնշող մեծամասնությունը (78.1%) դեռևս շատ անհանդուրժողական վերաբերմունք ունի կանանց միգրացիայի նկատմամբ: Հարցվողներն իրենց բացասական դիրքորոշումը հիմնավորել են մի շարք հանգամանքներով: Ամենահաճախակի հնչած մեկնաբանությունները հետևյալն են. արտասահմանում աշխատանք փնտրելը հակասում է հայ կնոջ կերպարին (20.6%), կանայք չպետք է հեռանան երկրից (20.5%), կան մույնիսկ կանայք ընդհանրապես չպետք է աշխատեն (13.8%):

Մյուս տարածված կարծիքն այն է, որ արտերկիր մեկնող կանանց մեծ մասը զբաղվում է մարմնավաճառությամբ (10.4%): Այնուամենայնիվ, մենք հակված ենք կարծել, որ վերջին փաստարկն ավելի շուտ հիմնված է սուբյեկտիվ ստերեոտիպերի, քան իրական կյանքից վերցված դեպքերի վրա:

Կանանց միգրացիային դեմ արտահայտված հարցվողների այլ պատճառաբանումների թվում կարելի է նշել այն, որ կանանց միգրացիան քայքայում է ընտանիքը, որ կինը չպետք է մեռնակ գնա արտասահման, և որ կանայք կարող են աշխատանք գտնել մասնավորապես Հայաստանում (2.3%):

Կանանց աշխատանքային միգրացիայի հանդեպ դրական վերաբերմունք ունեցող փոքրամասնությունն ավելի շուտ հակված է արդարացնել իր կարծիքը, քան իրոք պաշտպանել այն: Նրանց 47.6%-ը կարծում է, որ կանայք կարող են աշխատել արտասահմանում, եթե ստիպված են ապրուստի միջոցներ հայթայթել, 19.1%-ի կարծիքով կանայք կարող են մեկնել արտասահման, եթե միայն Հայաստանում աշխատանք չեն կարողանում գտնել, 4.4%-ը նշում է, որ կանայք կարող են գնալ արտասահման, եթե լավ աշխատանքի առաջարկ ստանան, իսկ 3.9%-ը կարծում է, որ կանայք կարող են հեռանալ երկրից միայն իրենց ամուսինների հետ: Հետաքրքիր է, որ հարցվողների ընդամենը 6.4%-ն է հիշատակել մարդու իրավունքների համընդհանուր սկզբունքը՝ ասելով, թե յուրաքանչյուր ոք՝ անկախ սեռից, իրավունք ունի աշխատելու:

Այսպիսով մենք կարող ենք եզրակացնել, որ (ինչպես և այլ հարցերում) հայ հասարակության վերաբերմունքը աշխատանքային միգրացիային դեռևս խարսխված է մշակութային նորմերի և ավանդույթների, այլ ոչ թե երևույթի հասարակական կամ տնտեսական հիմնավորվածության վրա:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻՈՆ ՊՈՏԵՆՑԻԱԼԸ

Աշխատանքային էմիգրացիա

Հարցված տնային տնտեսությունների անդամների 6.9%-ը ցանկություն ունի մեկնել արտասահման՝ աշխատելու նպատակով:

Ինչ վերաբերում է իրական մտադրություններին, հարցման տվյալները վկայում են այն մասին, որ աշխատանքային միգրացիայի տեմպը 2005 թ.-ին շատ անգամ կգերազանցի 2002-2005 թթ. միգրացիայի տեմպի միջին տարեկան ցուցանիշները: Սա տեղի կունենա երկու հիմնական պատճառներով.

1. 2005թ.-ի փետրվարի դրությամբ Հայաստան վերադարձած միգրանտների մեծամասնությունը (77.5%), ծրագրել են մինչև տարվա վերջ կատարել ևս մեկ ուղևորություն: Այսպիսով, հերթական աշխատանքային այցով արտերկիր մեկնողների թիվը կկազմի 57,000-72,000 մարդ:
2. Միգրացիոն գործընթացը կընդգրկի նոր մասնակիցներ. գործընթացը կներառի հարցված ընտանիքների ևս 8%-ը, որոնք 2002-2005 թթ. ընթացքում աշխատանքային միգրացիայում ներգրավված չեն եղել: Ընդհանուր առմամբ, վերջին խմբին պատկանող ընտանիքների անդամների 1.8%-ը պլանավորում է 2005թ.-ին մեկնել արտասահման աշխատելու: Սա նշանակում է 48,000-68,000 նոր միգրանտների հոսք:

Ընդհանուր առմամբ, ըստ մեր կանխատեսումների, 2005 թ.-ին հանրապետությունից՝ արտասահմանում իրենց բախտը փորձելու նպատակով կմեկնի 105,000-140,000 աշխատանքային միգրանտ (ՀՀ մշտական բնակչության 3.3-4.3%-ը):

Մեր կարծիքով, այն փաստը, որ այս գնահատականը 3 անգամ ավելի բարձր է, քան 2002-2005 թթ. միջին տարեկան ցուցանիշը, չպետք է մեկնաբանվի իբրև աշխատանքային միգրացիայի տեմպի արմատական աճ: Առաջին հերթին, միգրացիայի թե՛ իրական, թե՛ պոտենցիալ տեմպի գնահատականը հիմնված է հարցվողների տրամադրած տեղեկությունների, այլ ոչ թե միգրացիոն ակտի փաստացի արձանագրման վրա: Հետևաբար իրական տեմպը կարող է բավականին թերագնահատված լինել, իսկ պոտենցիալ տեմպը՝ գերագնահատված, քանի որ մեր համոզմամբ ոչ բոլոր ծրագրավորված ուղևորություններն են ի վերջո իրականացվում: Վերջինս կարող է տեղի ունենալ թե՛ որոշ օբյեկտիվ հանգամանքների բերումով, և թե՛ այն պատճառով, որ հարցվողները կարող էին հայտնել, որ իրենց հարազատները ծրագրում են մեկնել արտասահման, մինչդեռ այդ պլաններն իրականում բավականին անորոշ են: Մյուս կողմից, հայտնի է, որ հարցվողներն առհասարակ ավելի ազատ են կիսվում ապագա պլաններով (ինչը որևէ պատասխանատվություն չի ենթադրում), քան իրական փաստերով:

Ամենայն հավանականությամբ, միգրանտների սեռատարիքային կառուցվածքը կլինի նույնը, ինչ գրանցվել է 2002-2005 թթ.-երի համար: Արտասահմանում աշխատել պլանավորողների 88.4%-ը տղամարդիկ են, 11.6%-ը՝ կանայք, իսկ միգրանտների մեծամասնությունը (73.5%) կլինի 25-54 տարեկան:

Մշտական էմիգրացիա

Հարցվողների ընտանիքների անդամների 5.1%-ը ցանկություն ունի մշտական բնակություն հաստատել արտերկրում: Ընդ որում, էմիգրացիայի այս տարատեսակի կանխատեսվող տեմպը (այն մարդկանց տոկոսը, ովքեր ծրագրել են 2005 թ. հեռանալ Հայաստանից) 0.7% է: Տարածելով ստացված տվյալը ընդհանուր բնակչության վրա՝ ստանում ենք 16,000-30,000 մարդ (կամ ՀՀ մշտական բնակչության 0.5-0.9%-ը): Հետևաբար, 2005 թ.-ին աշխատանքային միգրանտները կկազմեն Հայաստանից արտաքին միգրացիոն հոսքի մոտ 87%-ը:

Ի տարբերություն աշխատանքային միգրանտների, նրանք, ովքեր պլանավորել են մեկնել արտերկիր մշտական բնակության, հիմնականում 45 տարեկանից բարձր տարիքի են (63.8%), և այս խմբում մեծամասնություն են կազմում կանայք (56.7%):

ԱՄՓՈՓԻՉ ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄՆԵՐ

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԷՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՆԻՇՆԵՐԸ

- Հետազոտության արդյունքները ՀՀ 778,667 տնային տնտեսությունների վրա տարածելիս ստացվում է, որ 2002-2005 թթ. աշխատանքային միգրացիայի գործընթացին մասնակցած տնային տնտեսությունների բացարձակ թիվը կազմում է 95,000-122,000 կամ ընդհանուր տնային տնտեսությունների 12.2-15.6%-ը: Դեպքերի ճնշող մեծամասնությունում (78%) ընտանիքի անդամներից միայն մեկն է մեկնել արտասահման աշխատելու: Ընտանիքների 15.4%-ը ունեցել է 2 աշխատանքային միգրանտ և միայն 6.6%-ն է ունեցել 3 կամ ավելի միգրանտ:
- Հետազոտության արդյունքների համաձայն, վերջին երեք տարիների ընթացքում Հայաստանից մեկնած աշխատանքային միգրանտների բացարձակ թիվը կազմում է 116,000 – 147,000 մարդ կամ ՀՀ մշտական բնակչության 3.6-4.6%-ը: Այլ կերպ ասած, 2002-2005 թթ. աշխատանքային միգրացիայի գործընթացում ներգրավված է եղել Հայաստանի տնտեսապես ակտիվ բնակչության 7.3 - 9.2 %-ը: Արդյունքները թույլ են տալիս ենթադրել, որ անցած երեք տարիների ընթացքում Հայաստանից մեկնած միգրանտներից 73,500-93,000-ը (2005թ.-ի մարտ ամսվա դրությամբ) վերադարձել էին, իսկ 42,500-53,800-ը գտնվում էին արտերկրում:
- Աշխատանքային միգրացիայում տնային տնտեսությունների ներգրավվածության ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է Շիրակում և Լոռիում, որտեղ համապատասխանաբար յուրաքանչյուր երրորդ և յուրաքանչյուր հինգերորդ տնային տնտեսություն ներառված է աշխատանքային միգրացիայի գործընթացում: Միգրացիոն միջին ակտիվություն է գրանցվել Գեղարքունիքում, Կոտայքում, Արարատում, Վայոց Ձորում և Երևանում, իսկ ամենացածրը՝ Արագածոտնում, Սյունիքում, Տավուշում և Արմավիրում: Սակայն ըստ միգրացիայի փաստացի ակտիվության (բնակչության ընդհանուր թվի մեջ աշխատանքային միգրանտների տոկոսի) մարզերի դասավորությունը միանգամայն այլ է: Այլ մարզերի համեմատ միգրացիայի ամենաբարձր տեմպը արձանագրվել է Շիրակում, Լոռիում, Երևանում, Գեղարքունիքում և Կոտայքում:

- Հետազոտությունն արձանագրել է, որ քաղաքներից աշխատանքային էմիգրացիայի տեմպը գրեթե երկու անգամ բարձր է, քան գյուղերից: Ընդ որում, միգրացիոն ամենաբարձր ակտիվությունը գրանցվել է Լոռու, Գեղարքունիքի և Շիրակի քաղաքային բնակավայրերում, իսկ ամենացածրը՝ Արմավիրի գյուղական համայնքներում:

ՈՒՂԵՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐԸ

- Աշխատանքային միգրանտների կողմից ամենահաճախ ընտրվող ուղևորության երկիրը եղել և մնում է Ռուսաստանը. վերջին երեք տարիների ընթացքում առնվազը մեկ անգամ այս երկիր է այցելել հարցված աշխատանքային միգրանտների 87.6%-ը: Եթե վերածենք այս տվյալը բացարձակ թվի, կատանանք, որ 2002-2005 թթ. ընթացքում չէ 87,600-143,600 քաղաքացի մեկնել է աշխատելու Ռուսաստանի Դաշնությունում:
- Ընդհանուր առմամբ աշխատանքային միգրանտների 90.1%-ը աշխատել է ԱՊՀ երկրներում, ներառյալ (բացի Ռուսաստանից) Ուկրաինան (2.2%) և Գազախստանը (0.3%): Մոտ 12,000 աշխատանքային միգրանտ մեկնել է ԵՄ երկրներ (հիմնականում Ֆրանսիա) և ԱՄՆ:

ՄԻԳՐԱՆՏՆԵՐԻ ՍՈՑԻԱԼ-ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

- Ըստ հետազոտության արդյունքների, աշխատանքային միգրանտների 85.9%-ը տղամարդիկ են, իսկ 14.1%-ը՝ կանայք: Ընդ որում, տղամարդ միգրանտների տոկոսը չէ 15 տարեկանից բարձր արական բնակչության մեջ կազմում է 9.2%, մինդեռ կանանց դեպքում այն 7 անգամ փոքր է (1.3%): Այս արդյունքների տարածումն ընդհանուր բնակչության վրա, թույլ է տալիս գնահատել տղամարդ և կին միգրանտների բացարձակ թիվը 2002-2005 թթ.՝ 92,000-118,000 տղամարդ և 11,300-22,300 կին: Եթե այս թիվը տարածենք ոչ թե ողջ բնակչության, այլ միայն նրա տնտեսապես ակտիվ հատվածի վրա, ապա կստանանք, որ աշխատանքային միգրանտ է տնտեսապես ակտիվ տղամարդկանց 10.9-14.0%-ը և կանանց 1.5-3.0%-ը:
- Աշխատանքային միգրանտների ճնշող մեծամասնությունը 21-50 տարեկան է: Ընդ որում մեծամասնություն են կազմում 41-50 տարեկանները: Վերլուծությունը ցույց է տալիս միգրացիոն ակտիվության հաստատուն աճ՝ սկսած 21 տարեկանից, որն իր գագաթնակետին է հասնում 46-50 տարիքային խմբում: Այս տարիքի յուրաքանչյուր վեցերորդ հայ վերջին երեք տարիների ընթացքում ներառված է եղել աշխատանքային միգրացիայի գործընթացում: 51 տարեկանից հետո՝

գրեթե բոլոր հաջորդող տարիքային խմբերում, միգրանտների տոկոսը երկու անգամ նվազում է:

- Միգրանտների ճնշող մեծամասնությունն ամուսնացած է և դեպքերի մեծամասնությունում միգրանտը կամ ընտանիքի գլխավորն է (տղամարդ) կամ նրա որդին:
- Աշխատանքային միգրանտների մեծամասնությունն ունի միջնակարգ կամ միջին մասնագիտական կրթություն: Միգրանտների մոտ 1/5-ն ունի բարձրագույն կամ հետբուհական կրթություն:

ՋԲԱԴՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԵԿԱՄՈՒՏԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

- Աշխատանքային միգրանտների մոտավորապես կեսը, նախքան իրենց առաջին ուղևորությունն արտասահման, ներառված է եղել եկամտաբեր գործունեության մեջ: Ընդ որում, նրանց 64.6%-ն ունեցել է մշտական աշխատանք, իսկ 35.4%-ը՝ պատահական աշխատանք: Սա թույլ է տալիս ենթադրել, որ յուրաքանչյուր երկրորդ աշխատանքային միգրանտի դեպքում աշխատանքային միգրացիան պայմանավորված չի եղել աշխատատեղի բացակայությամբ:
- Հարցման համաձայն՝ միգրանտների 80.3%-ը, նախքան միգրացիան, Հայաստանում վաստակել է ամսեկան մինչև 100 ԱՄՆ դոլար: Միգրանտների 15.5%-ը ստանում էր ամսեկան 100-200 ԱՄՆ դոլար և միայն 4.2%-ի ամսեկան վաստակն է գերազանցել 200 դոլարը: Միգրանտների հաշվարկված միջին ամսեկան եկամուտը Հայաստանում կազմում էր 97.5 ԱՄՆ դոլար:

ՈՒՂԵՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ

- Միգրանտներից քչերն են նախքան արտասահման մեկնելը կոնկրետ պայմանավորվածություն ունեցել աշխատանքի բնույթի, վարձատրության չափի և կացարանային պայմանների վերաբերյալ: Յուրաքանչյուր երկրորդ միգրանտ պատկերացում չի ունեցել աշխատավարձի մասին, յուրաքանչյուր երրորդը չի իմացել, թե ինչպիսի աշխատանք պետք է կատարի և յուրաքանչյուր չորրորդը պայմանավորվածություն ձեռք չի բերել անգամ կացարանային պայմանների վերաբերյալ:
- Հետազոտության արդյունքները թույլ են տալիս փաստել, որ աշխատանքային միգրացիան հիմնականում սեզոնային երևույթ է: Միգրանտների մեծամասնությունը երկրից հեռանում է գարնան սկզբին կամ վերջին և վերադառնում է Հայաստան աշնան վերջին կամ ձմռան սկզբին:

- Աշխատանքի և աշխատավարձի մասին սահմանափակ ինֆորմացիայի պատճառով, միգրանտների զգալի մասը (40.3%) ընդհանրապես չէր պլանավորել վերջին աշխատանքային ուղևորության տևողությունը: Նրանք, ովքեր կարողացել են կանխատեսել իրադրությունը, հիմնականում պլանավորել էին մնալ ուղևորության երկրում 6-12 ամիս: Փոքրաթիվ են այն միգրանտները, ովքեր պլանավորել էին երկրում մնալ 3 ամսից պակաս կամ 1 տարուց ավել: Ստացված տեղեկություններով կարող ենք մոտարկել, որ ուղևորության միջին պլանավորված տևողությունը 8 ամիս է եղել, իսկ փաստացի տևողությունը՝ փոքր-ինչ ավելի երկար՝ 9 ամիս:

ՁԲԱՂՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԵԿԱՄՈՒՏՆ ՈՒՂԵՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐՈՒՄ

- Միգրանտների մեծամասնությունն սկսել է աշխատել գրեթե անմիջապես կամ երկիր ժամանելուն հաջորդող 30 օրվա ընթացքում: Միգրանտների 9.1%-ը աշխատանք է գտել 1-3 ամսում և միայն 2.9% դեպքերում աշխատանքի տեղավորվելը պահանջել է ավելի երկար ժամանակ:
- Ուղևորության երկրում միգրանտների աշխատանքը մեծամասամբ պատահական բնույթ է կրել: Աշխատանքային միգրանտների զբաղվածության ամենատարածված ոլորտը շինարարությունն է՝ 2/3-ը աշխատում էին այս բնագավառում: Հաջորդ, թեև 6 անգամ ավելի հազվադեպ նշված ոլորտներն են առևտուրը, հասարակական սնունդը և ծառայությունները:
- Միգրանտների աշխատանքային օրվա միջին տևողությունը 10.5 ժամ է: Միգրանտների մեծամասնությունն աշխատել է լրիվ աշխատանքային դրույքով (8-10 ժամ), կամ 12-ժամյա հերթափոխով, 5.6%-ը աշխատել է ոչ լրիվ դրույքով (1-7 ժամ) իսկ 8.0%-ը՝ օրական 12 ժամից ավելի: Աշխատանքային միգրանտներից միայն 43.9%-ն է ունեցել կանոնավոր հանգստյան օրեր: 22.5%-ին հանգստյան օրեր են տրամադրել հազվադեպ, իսկ յուրաքանչյուր չորրորդ միգրանտ ընդհանրապես հանգստյան օր չի ունեցել:
- Աշխատանքային միգրանտների միայն 11.5%-ն է գործատուների հետ զրավոր պայմանագիր կնքել, իսկ ճնշող մեծամասնության դեպքում (72.3%) գործատուների հետ հարաբերությունները հիմնված են եղել բանավոր պայմանավորվածության վրա: Ավելին, միգրանտների 11.9%-ը խոստովանել է, որ աշխատանքային հարաբերությունները ոչ մի ձևով կանոնակարգված չեն եղել (նույնիսկ բանավոր համաձայնությամբ), և հետևաբար կողմերը միմյանց հանդեպ որևէ պարտավորություններ չունեին:

- Ուղևորության երկրում միգրանտների միջին ամսեկան եկամուտը կազմել է 410 ԱՄՆ դոլար, ընդ որում, նվազագույնը 100 և առավելագույնը՝ 1500 դոլար:

ԴՐԱՄԱԿԱՆ ՓՈԽԱՆՑՈՒՄՆԵՐ

- Հարցվողների 18.8%-ը հավաստում է, որ իրենց միգրանտ հարազատները երբեք տնային տնտեսությանը գումար չեն ուղարկել: Այն միգրանտների մեծամասնությունը, ովքեր իրենց ընտանիքին ֆինանսապես աջակցելու ուղիներ այնուամենայնիվ գտել են, իրենց վերջին այցի ընթացքում գումար են ուղարկել 2-6 անգամ:
- Միգրանտների մեծամասնությունը (70.9%) առաջին անգամ կարողացել է ընտանիքին գումար ուղարկել մեկնելուց հետո 2 ամսվա ընթացքում: Յուրաքանչյուր հինգերորդ միգրանտ իր առաջին տնտեսումն ուղարկել է 3-6 ամսվա ընթացքում և միգրանտների միայն 4.6%-ն է առաջին անգամ դրամական փոխանցում կատարել ավելի քան 6 ամսից հետո: Հարցման արդյունքում գրանցված միջին ժամանակահատվածը 2.4 ամիս է:
- Դրամական փոխանցումների ամենատարածված եղանակը բանկային փոխանցումն էր. արտասահման իրենց վերջին ուղևորության ընթացքում միգրանտների 84.8%-ը օգտվել է բանկային ծառայություններից: Ի հակակշիռ՝ տնային տնտեսությունների միայն 21.0%-ն է կանխիկ գումար ստացել այլ անձանց միջոցով:
- Հարցման արդյունքերի համաձայն, վերջին ուղևորությունից յուրաքանչյուր միգրանտի ուղարկած/բերած միջին գումարն ընդհանուր առմամբ կազմել է 1540 ԱՄՆ դոլար:
- Եթե բազմապատկենք հաշվարկված 1540 ԱՄՆ դոլարը վերջին 3 տարիների ընթացքում յուրաքանչյուր միգրանտի կատարած ուղևորությունների միջին թվով (1.8), ապա յուրաքանչյուր տնային տնտեսության ստացած միջին եկամուտը կազմել է 2772 ԱՄՆ դոլար: Սա թույլ է տալիս գնահատել 2002-2005 թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածում եթե ոչ ճշրիտ, ապա գոնե նվազագույն ֆինանսական ներհոսքը Հայաստան՝ աշխատանքային միգրացիայի շնորհիվ. 260-330 միլիոն ԱՄՆ դոլար՝ կախված միգրանտների բացարձակ թվից (չհաշված «անհաջող» ուղևորությունների 18.8%-ը), կամ տարեկան միջինում 100 միլիոն ԱՄՆ դոլար:

ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐՆ ՈՒՂԵՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐՈՒՄ

- Հարցվողների կողմից նշված խնդիրները կարելի է բաժանել 3 խմբի. ա) բյուրոկրատական խնդիրներ (ժամանակավոր գրանցման գործընթաց, ուսուցանողական կողմից կաշառքի պահանջ, փաստաթղթերի հաճախակի ստուգում), բ) խնդիրներ՝ կապված աշխատանքի հետ (աշխատանք գտնելու դժվարություններ, նախապես պայմանավորվածից քիչ վարձատրություն), և գ) պետական մարմինների և տեղի բնակչության բացասական վերաբերմունք:
- 51-65 տարեկան միգրանտների մեծ մասը խնդիրներ է ունեցել՝ կապված աշխատանքի հետ, իսկ ավելի երիտասարդ միգրանտները հաճախակի հանդիպել են բյուրոկրատական խոչընդոտների:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻԱՅԻ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ ԵՎ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ

- Հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ աշխատանքային միգրացիայի հիմնական պատճառները Հայաստանում աշխատանքի հետ կապված հիմնախնդիրներն են (96.9%): Այդ թվում, հարցվողների 51%-ը նշել է աշխատատեղերի բացակայությունն առհասարակ, 43.0%-ը՝ բավարար վարձատրվող աշխատատեղերի պակասը, իսկ 2.9 %-ը՝ իրենց մասնագիտությամբ աշխատատեղերի բացակայությունը:
- Հարցվողների մեծամասնությունը կարծում է, որ իրենց ընտանիքի անդամների ժամանակավոր աշխատանքն արտասահմանում դրականորեն է անդրադառնում ընտանիքի ֆինանսական և բարոյաև հոգեբանական մթնոլորտի վրա: Փոքր-ինչ բացասական է հասարակական կապերի վրա ազդեցությունը, սակայն ընտանիքի կառուցվածքի վրա աշխատանքային միգրացիան ոչ մի ազդեցություն չունի:

ՆԵՐՔԻՆ ՄԻԳՐԱՑԻՈՆ ՊՈՏԵՆՑԻԱԼԸ (ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄ 2005 Թ.-Ի ՀԱՄԱՐ)

- Հետազոտված տնային տնտեսությունների անդամների 5.1%-ը կցանկանային փոխել իրենց ներկայիս բնակավայրը՝ ՀՀ-ի մեկ այլ բնակավայրում, հիմնականում Երևանում (3.0%), ապրելու և աշխատելու համար: Տնային տնտեսությունների անդամների 1.3%-ը ծրագրել է տեղափոխվել արդեն իսկ 2005 թ.-ին, ընդ որում նրանց գրեթե կեսը (0.6%) տեղափոխվելու է Երևան: Բացարձակ թվի վերածելով՝ սա նշանակում է, որ Հայաստանի շրջանների մոտավորապես 13,000 բնակիչներ այս տարի ամենայն հավանականությամբ կհաստատվեն Երևանում: Ըստ հարցման արդյունքների, միգրացիոն հոսքը դեպի Երևան հիմնականում կձևավորեն մայրաքաղաքին մոտ գտնվող շրջանների՝ Արագածոտնի,

Արարատի և Կոտայքի բնակիչները (66.7%), իսկ ավելի փոքր մաս կկազմեն աղետի գոտու՝ Լոռու և Շիրակի բնակիչները (33.3%):

ԱՐՏԱՔԻՆ ՄԻԳՐԱՑՈՆ ՊՈՏԵՆՑԻԱԼԸ (ԿԱՆԽԱՏԵՍՈՒՄ 2005 Թ.-Ի ՀԱՄԱՐ)

- Ընդհանուր առմամբ, ըստ մեր կանխատեսումների, 2005 թ.-ին հանրապետությունից՝ արտասահմանում իրենց բախտը փորձելու նպատակով կմեկնի 105,000-140,000 աշխատանքային միգրանտ (ՀՀ մշտական բնակչության 3.3-4.3%-ը): Բացի այդ, ՀՀ մշտական բնակչության 0.5-0.9%-ը (կամ 6,000-30,000 մարդ) ծրագրում է արտերկիր մեկնել մշտական բնակության: Այսպիսով, աշխատանքային միգրանտները կկազմեն արտաքին միգրացիոն հոսքի 87%-ը:
- Ամենայն հավանականությամբ, միգրանտների սեռատարիքային կառուցվածքը կլինի նույնը, ինչ գրանցվել է 2002-2005 թթ.-երին: Արտասահմանում աշխատել պլանավորողների 88.4%-ը տղամարդիկ են, 11.6%-ը կանայք: Միգրանտների մեծամասնությունը (73.5%) կլինի 25-54 տարեկան: Ի տարբերություն աշխատանքային միգրանտների, մշտական բնակության մեկնողների տարիքը հիմնականում 45-ից բարձր է, և նրանց մեծամասնությունը կանայք են:

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Աննա Մինասյանը, սոցիոլոգիայի և կոնֆլիկտաբանության մագիստրոս, մասնագիտանում է սոցիոլոգիական հետազոտությունների և սոցիալական ճարտարագիտության բնագավառներում: Նրա մասնագիտական հետաքրքրությունների շրջանակն ընդգրկում է հասարակական կառուցվածքի և դինամիկայի, հասարակական արժեքների և վերաբերմունքի, ինչպես նաև միջազգային հարաբերությունների հիմնահարցերը: Ա. Մինասյանը, Առաջադեմ սոցիալական տեխնոլոգիաների ՀԿ հիմնադիրներից մեկն է և ներկայիս նախագահը:

Բլանկա Հանչիլովան, միջազգային հարաբերությունների գծով գիտությունների թեկնածու, մասնագիտանում է կիրառական հետազոտությունների բնագավառում: Նրա մասնագիտական փորձը ներառում է հետկոնֆլիկտային տրանսֆորմացիայի, անվտանգության, ժողովրդավարացման և անցումային շրջանի հիմնախնդիրները: Նա աշխատել է Պրահայի Միջազգային հարաբերությունների ինստիտուտում, իսկ այժմ ԵԱՀԿ երևանյան գրասենյակի Ժողովրդավարացման ծրագրի պատասխանատուն է:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ԷՄԻԳՐԱՑԻԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՑ 2002-2005 ԹԹ.

ՏՆԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ՀԱՐՑՈՒՄ

Աննա Մինասյան, Բլանկա Հանչիլովա
